

K O N G R E S



O B Y W A T E L S K I

Cele i zasady rozwoju

– V Kongres Obywatelski –



Gdańsk 2010



Uczestnicy
V Kongresu Obywatelskiego
w czasie obrad plenarnych



Siedzą od lewej:
Edwin Bendyk,
dr hab. Paweł Śpiewak, prof. UW,
prof. dr hab. Danuta Hübner,
dr Marta Bucholc,
dr hab. Tomasz Zarycki,
Jan Krzysztof Bielecki,
dr hab. Ireneusz Białecki, prof. UW,
prof. Beata Łaciak,
Witold Radwański



Siedzą od lewej:
dr Jan Szomburg,
Aleksander Kwaśniewski,
dr Janusz Lewandowski,
prof. Ryszard Legutko

Cele i zasady rozwoju

V Kongres Obywatelski



Gdańsk 2010

© Copyright by

Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową

80-227 Gdańsk, ul. Do Studzienki 63

tel. (58) 524 49 00

faks (58) 524 49 08

www.ibngr.pl

e-mail: ibngr@ibngr.pl

Redakcja

Edwin Bendyk

Redakcja językowa

Wanda Stompór

Skład (T_EX)

Łukasz Sitko

ISBN 978-83-7615-059-8

CIP - Biblioteka Narodowa

Cele i zasady rozwoju : V Kongres Obywatelski /
[Edwin Bendyk]. - Gdańsk : Instytut Badań
nad Gospodarką Rynkową, 2010. - (Wolność i
Solidarność ; nr 27)

Wydanie I

Gdańsk 2010

Spis treści

Edwin Bendyk

Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju 5

Janina Jóźwiak

Rozwój czy stagnacja, czyli jak wykorzystać potencjał demograficzny Polski? .. 9

Henryka Bochniarz

Potencjał kobiet – jaki jest i jak go wykorzystać? 15

Maciej Nowicki

Środowisko naturalne – przesłanka czy ograniczenie rozwoju? 21

Dariusz Szwed

Zielony Nowy Ład w Polsce 27

Jacek Krawiec

Rozwój z perspektywy PKN ORLEN 31

Andrzej Jajszczyk

Komentarz w sesji tematycznej V Kongresu Obywatelskiego:

Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju 35

Waldemar Pawlak

Warto być tradycyjnie nowoczesnym 39

Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju

Polacy słusznie mają powód do dumy ze sposobu, w jaki polskie przedsiębiorstwa poradziły sobie z globalnym kryzysem. Uratowaliśmy wzrost gospodarczy i miejsca pracy. Czy jednak uratowaliśmy przyszłość? Będzie ona zależeć nie tylko od zdolności do zrównoważenia finansów publicznych. Deficyt budżetowy i dług publiczny to niejedyne przeszkody, mogące spowolnić dalszy rozwój.

Wyczerpują się potencjały rozwojowe, na których głównie opierały się dwie pierwsze dekady polskiej transformacji. Olbrzymie zasoby dobrej jakości i niezbyt drogiej pracy przyciągały jak magnes inwestycje do odtwórczych sektorów przemysłowych i usługowych. Polska stała się potentatem w branży samochodowej, elektroniki użytkowej, sprzętu gospodarstwa domowego, przetwórstwa spożywczego, przetwórstwa chemicznego. Mniej dynamicznie rozwijały się sektory produkcji i usług wysokiej wartości dodanej, oparte na wykorzystaniu potencjału wiedzy.

Niewątpliwym, spektakularnym sukcesem jest odrodzenie się nowoczesnego przemysłu lotniczego, którego symbolem stała się podkarpacka Dolina Lotnicza (choć przecież Rzeszów nie jest jedynym ośrodkiem rozwoju technologii lotniczych w Polsce). Staliśmy się ważnym ośrodkiem świadczącym usługi biznesowe i informatyczne. Wiodące globalne firmy zaawansowanych technologii zorganizowały w Polsce swoje centra usługowe i badawczo-rozwojowe, by korzystać z dostępu do wysokiej jakości potencjału intelektualnego Polaków.

To dużo, lecz ciągle zbyt mało, by sprostać aspiracjom społecznym i zapewnić dobrze płatne miejsca pracy coraz większej rzeszy młodych osób podejmujących studia wyższe. Liczne opracowania strategiczne, jak Narodowy Program Foresight Polska 2020 czy raport „Polska 2030”, opracowany przez Zespół Doradców Strategicznych Premiera, wyraźnie wskazują, że rozwój w kolejnych dekadach musi opierać się na mobilizacji nowych, jeszcze nieistniejących lub zaniedbanych zasobów. Dotychczasowy model gospodarowania choć przyniósł sukces, w dalszej perspektywie grozi dryfem rozwojowym.

* Tygodnik „Polityka”

Wśród ekspertów panuje pełna zgoda, że warunkiem rozwoju kraju jest zwiększenie aktywności zawodowej Polaków. Bo mimo że w ostatnich latach zmalało bezrobocie (wynosi 10,6%, w najgorszym okresie na początku dekady przekraczało 20%), poziom aktywności zawodowej wzrósł niewiele i ciągle należy do najniższych wśród krajów Unii Europejskiej (zgodnie z Badaniem Aktywności Ekonomicznej Ludności za I kw. 2010 r. wynosi 55,2%). Taki stan prowadzi zarówno do wysokich kosztów świadczeń społecznych, rentowych i emerytalnych, jak i powoduje, że baza podatkowa jest niewystarczająca, by zbilansować finanse publiczne.

Dobra diagnoza wymaga uważnego przyjrzenia się strukturze polskiej aktywności zawodowej i bezrobocia. Znamienne, że osobami mającymi największe problemy ze znalezieniem pracy są ludzie młodzi – 24,6% z nich zasila szeregi bezrobotnych i tylko ok. 25% pracuje. Istotne dysproporcje dają się zauważyć w poziomie zatrudnienia mężczyzn i kobiet. Pracuje 56,8% mężczyzn i tylko 42,7% kobiet. Gwałtownie maleje też zatrudnienie w grupie osób po 55. roku życia.

Oczywiście, statystyki zatrudnienia, aktywności zawodowej i bezrobocia należy analizować uważnie, uwzględniając zarówno płeć, jak i poziom wykształcenia, wiek oraz miejsce zamieszkania badanych osób. Wyższe wykształcenie ciągle jest najważniejszym czynnikiem zwiększającym szanse znalezienia pracy. Należy też pamiętać, że – jak wynika z badań socjologicznych, np. z „Diagnozy społecznej” – statystyczne wskaźniki aktywności zawodowej odbiegają (są mniejsze) od aktywności deklarowanej przez respondentów. W badaniach socjologicznych ujawnia się istnienie szarej strefy oraz pozarynkowej gospodarki społecznej. Wiele kobiet figurujących w statystykach bezrobocia podejmuje prace opiekuńcze – pomaga zatrudnionym członkom rodziny w opiece nad dziećmi lub osobami wymagającym troski albo też świadczy podobne usługi na nieformalnym rynku.

Ich praca nie jest uwzględniana w statystykach zatrudnienia, nie odnotowują jej też bezpośrednio pomiary PKB, ma jednak wpływ na rozwój, bo umożliwia pracę tym, którzy mają większe szanse na formalnym rynku zatrudnienia, np. kobietom z wyższym wykształceniem o wysokich aspiracjach profesjonalnych. Podaż pracy nieformalnej, świadczonej poza rynkiem, wyrównuje niedorozwój infrastruktury społecznej i instytucjonalnej (żłobki, przedszkola, systemy pracy).

Tak wygląda sytuacja dzisiejsza. Jak będzie się ona zmieniać w ciągu najbliższych dekad? O wielu tendencjach można już mówić z dużą dozą pewności.

Po pierwsze, na rynek pracy wejdzie pokolenie wyżu demograficznego, zdecydowanie lepiej wykształcone od swoich rodziców. Pokolenie o bardzo wysokich aspiracjach i ambicjach zawodowych. Jego przedstawiciele deklarują wysokie zainteresowanie własną przedsiębiorczością (jeden z najwyższych wskaźników postaw proprzedsiębiorczych w Europie) lub pracą na samodzielnych stanowiskach. Praktycznie nie wyrażają zainteresowania zatrudnieniem na etatach robotniczych, tym bardziej w rolnictwie. Jak pokolenie to będzie realizować swoje ambicje? Emigrując (rynek pracy w wychodzącej z kryzysu Unii Europejskiej znowu się otwiera na przybyszów) czy też na miejscu, w Polsce?

Nadejściu pokolenia wyżu towarzyszy radykalna zmiana kulturowa, polegająca na dominacji kobiet w strukturze wykształcenia. Wśród absolwentów wyższych uczelni ponad połowa to kobiety, podobnie zaczynają one uzyskiwać przewagę w liczbie uzyskanych doktoratów. Kobiety już dziś dominują w sektorze określonym w statystykach OECD jako „Human Resources For R&D”, czyli stanowią większość w kadrach tworzących wiedzę i podstawy innowacyjnej gospodarki. W 31,9% gospodarstw domowych kobiety mają wykształcenie wyższe od partnera, tylko w 18,3% istnieje sytuacja odwrotna. W co czwartej rodzinie kobieta zarabia więcej od mężczyzny.

Wielka zmiana kulturowa związana z szybkim wzrostem potencjału intelektualnego kobiet, ich aspiracji i kompetencji wiąże się z innymi przemianami związanymi ze sferą kultury. Stwierdzenie, że warunkiem dalszego rozwoju będzie zwiększenie innowacyjności gospodarki, jest już banałem. Co jednak zrobić, gdy mimo stosowania różnych instrumentów pobudzania innowacyjności jej poziom w Polsce nie rośnie? Może samo oddziaływanie na podaż innowacyjnych rozwiązań z laboratoriów i ich transfer do przedsiębiorstw to zbyt mało?

Prace nad Strategią Rozwoju Kapitału Społecznego pokazały jednoznacznie, że poziom innowacyjności związany jest bezpośrednio z poziomem potencjału kreatywnego społeczeństwa. Potencjał ten nie jest jednak prostą sumą twórczych zdolności jednostek. Ekspresja kreatywnych postaw zależy od szeroko rozumianej kultury: norm, postaw i praktyk podtrzymywanych w danej społeczności. Czy sprzyjają one podejmowaniu nowych wyzwań? Czy akceptują nowości i zmiany? Czy zachęcają do podejmowania ryzyka niezbędnego podczas działań innowacyjnych?

Pytanie o kulturę to także pytanie o style życia, o możliwość ich pogodzenia z dalszym rozwojem. Rozwój ten w skali całego świata wymaga przewartościowania,

eksperci są zgodni, że nie sposób utrzymać wzrost polegający na ekstensywnej eksploatacji zasobów naturalnych, zarówno surowców, jak i całych ekosystemów. Polska stoi przed szczególnie dotkliwym wyzwaniem zapewnienia sobie bezpieczeństwa energetycznego wobec coraz silniejszej presji wynikającej z walki z niekorzystnymi zmianami klimatycznymi. Czy ochrona środowiska naturalnego: klimatu, ekosystemów, zasobów wody oznacza zagrożenie dla rozwoju, czy też otwiera przed nami nowe szanse?

Pytań o dalszy rozwój jest zatem wiele. Odpowiedź zależy od zdolności do mobilizacji uśpionych dotychczas potencjałów oraz przekształcenia zagrożeń w prorozwojowe bodźce stymulujące nowe, innowacyjne usługi i produkty. Ochrona środowiska może być zagrożeniem dla rozwoju, ale może także stanowić impuls do modernizacji gospodarki przy zastosowaniu nowych technologii energetycznych i wytwórczych oraz nowych modeli konsumpcji. Starzejące się społeczeństwo może być zagrożeniem dla stabilności finansów publicznych, ale może także stymulować rozwój usług związanych z potrzebami ludzi starszych, a także zachęcać do szukania innowacji umożliwiających wykorzystanie twórczego potencjału tych osób.

Jak zatem zmobilizować potrzebne dla dalszego rozwoju potencjały? Czy nie potrzebujemy nowej filozofii rozwoju, której celem będzie nie tylko wzrost gospodarczy, lecz także efektywność społeczna mierzona efektywnością wykorzystania wszystkich rodzimych potencjałów? Nowa filozofia rozwoju nie oznacza jednak rewolucji, być może wystarczy przemyśleć w nowym kontekście rozwojowym zasady rozwoju, jakie mocą Konstytucji Rzeczypospolitej i obowiązujących traktatów międzynarodowych obowiązują już dziś. Kluczowe to:

1. konstytucyjna norma, że Polska rozwija społeczną gospodarkę rynkową;
2. konstytucyjna norma, że Polska rozwija się zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju;
3. zasada ostrożności, będąca normą unijnej polityki rozwojowej, nakazującą unikać ryzyka w sytuacji braku pełnej informacji o skutkach działań człowieka (np. wprowadzanie nowych, nieznanych technologii o potencjalnie szkodliwym oddziaływaniu).

Jakie inne zasady powinniśmy jeszcze uwzględnić? Jak uczynić z nich temat publicznej debaty i społecznej zgody?

Rozwój czy stagnacja, czyli jak wykorzystać potencjał demograficzny Polski?

Jeśli, na użytek niniejszego tekstu i nie wdając się w dyskusję na temat definicji rozwoju, przyjmiemy, że celem rozwoju jest poprawa jakości życia (w całej wielowymiarowości tego pojęcia), to oczywiste jest, że wzrost gospodarczy, modernizacja, etc. są wyłącznie narzędziami do osiągnięcia tego celu. Oczywiste jest również, że od potencjału ludzi uczestniczących w realizacji wspomnianych procesów zależy tempo rozwoju.

Z punktu widzenia pojedynczego człowieka łatwo jest wymienić zestaw atrybutów składających się na jego potencjał: zdolności, wiedza, umiejętności, postawy. Jednak, z perspektywy demograficznej, kiedy mowa o „ludności”, pojęcie potencjału nie jest takie oczywiste i, podobnie jak w przebrzmiałej już koncepcji „ludności optymalnej”, może on być definiowany na wiele sposobów, w zależności od przyjętego kryterium. Może zatem być rozumiany jako: rozmiar populacji (mierzony liczbą ludności), możliwość odtwarzania się populacji (mierzony wskaźnikiem zastępowalności pokoleń, przyrostu naturalnego, dynamiki demograficznej) lub też „odpowiednia” struktura (wieku) ludności (np. mierzona relacją liczby ludności w wieku produkcyjnym i nieprodukcyjnym). Można w tej ocenie potencjału uwzględniać też składniki jakościowe, jak na przykład, poziom wykształcenia jednostek i struktura ludności według wykształcenia.

W naszej dyskusji o znaczeniu czynnika demograficznego dla rozwoju sama definicja potencjału demograficznego nie wydaje się jednak istotna. Warto natomiast wskazać kilka specyficznych cech procesów demograficznych, które sprawiają, że demograficzne zasoby kraju są zarówno rozwojową szansą jak i ograniczeniem.

Pierwszą taką cechą jest fakt, że zdarzenia demograficzne następujące w pewnym okresie mają swoje odbicie w strukturze ludności w odległym czasie, po kilkudziesięciu latach. I to, co w bieżącej perspektywie jest oceniane pozytywnie, może nieść negatywne skutki w przyszłości. Klasycznym tego przykładem jest aktualny problem gwałtownego przyrostu liczby osób w wieku poprodukcyjnym

* Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie

w Polsce, który przecież jest efektem wysokiej liczby urodzeń (którą można oceniać pozytywnie, jako oznakę wysokiej dynamiki i demograficznego potencjału) z połowy ubiegłego wieku.

Po drugie procesy demograficzne są trudno sterowalne, jako suma zachowań indywidualnych jednostek, które różnie reagują na zewnętrzny kontekst i bodźce i według różnych kryteriów podejmują decyzje.

Po trzecie z punktu widzenia rozwoju, przebieg samych procesów demograficznych trudno jest obiektywnie wartościować, przedmiotem natomiast ocen powinny być aktualne i przyszłe struktury ludności będące efektem tych procesów. Tak więc, problemem nie jest niska liczba urodzeń czy wysoka liczba osób w starszym wieku, ale jest nim relacja pomiędzy liczbą osób młodych i starszych czy też aktywnych i nieaktywnych zawodowo.

Zatem, mówiąc o potencjale demograficznym jako czynniku wspierającym lub ograniczającym rozwój, trzeba mieć świadomość, że zmiany tego potencjału w krótkim czasie są niemożliwe a co więcej, także w dłuższym horyzoncie czasowym pewien charakter zmian jest nieuchronny. Mam tu na myśli proces zwany starzeniem się ludności, a polegający na zwiększającym się w populacji udziale liczby osób w starszym wieku (jakkolwiek granica tego wieku jest zdefiniowana). Przypomnę, że starzenie się ludności spowodowane jest z jednej strony wydłużaniem się ludzkiego życia (tzw. starzenie od góry piramidy wieku), z drugiej zaś niską lub malejącą liczbą urodzeń (starzenie od dołu piramidy wieku).

Należy wyraźnie podkreślić, że głównie z powodu pierwszego z wymienionych czynników a także z powodu wbudowanej w aktualną strukturę wieku dynamiki, w przewidywalnym czasie proces starzenia się ludności będzie **nieuchronnie i nieodwracalnie postępował**. Można zmniejszyć tempo wzrostu proporcji osób starszych w populacji poprzez długookresową stabilną sprzyjającą rodzinom politykę, która może przyczynić się do wzrostu liczby urodzeń lub przez napływ imigrantów, nie można jednak trwale tego procesu odwrócić¹.

Płynie stąd wniosek, że starszą strukturę wieku ludności należy uznać za stan rzeczy, z którym jako społeczeństwo będziemy stale obcować – nie zaś jako przejściowe zakłócenie. Nie oznacza to oczywiście, że należy zrezygnować z działań i polityki na rzecz wzrostu liczby urodzeń (choćby dlatego, by aktualnej sytuacji

¹ por. *United Nations, Replacement migration: is it a solution to declining and ageing populations?*, New York, UN Population Division, 2000 oraz J. Bijak, D. Kupiszewska, M. Kupiszewski, K. Sączuk, A. Kicingier, *Population and labour force projections for 27 European countries, 2002–2052: impact of international migration on population ageing*, *European Journal of Population*, 2007, vol. 23, s. 1–31.

nie pogłębiać). Nie oznacza to też, że starzejąca się struktura ludności nie stwarza problemów społecznych i ekonomicznych. Oczywiście, stwarza a ich lista jest dość długa. Ale zadaniem państwa i społeczeństwa jest te problemy rozwiązywać z korzyścią dla rozwoju, nie traktując ich wyłącznie jako „zagrożenia”.

W ostatnim czasie w publicznej dyskusji o sytuacji demograficznej w Polsce zwraca się przede wszystkim uwagę na wynikające ze starzenia się struktury ludności problemy dla systemu emerytalnego – i sytuację tę ocenia się zwykle jako „katastrofalną”. Zapomina się przy tym, że (mimo wszystkich trudnych konsekwencji) jest to efekt zachodzącego w Europie – w niespotykanym dotychczas tempie – pozytywnego procesu wydłużania się ludzkiego życia. Polska zaś w pełni w tym procesie uczestniczy.

Nie wnikając w szczegółowe dane dotyczące przeciętnego trwania życia Europejczyków (dobrym źródłem tych danych są na przykład statystyki Eurostatu) i zmian wartości tego parametru w kilku dekadach, a także w ostatnich latach, można obrazowo przyjąć, że oczekiwane trwanie życia nowonarodzonego człowieka w naszym regionie świata wydłuża się o 1 rok średnio w okresie około 4–5 lat. Jeśli przeliczymy to na miesiące i dni, to oznacza to, że w ciągu roku przybywa średnio dodatkowo 3 miesiące życia, w ciągu doby i wydłuża się ono o około 6 godzin (należy oczywiście mieć świadomość pewnego uproszczenia, polegającego na zrównaniu czasu kalendarzowego i czasu trwania życia konkretnej jednostki). Oczywiście, występują różnice w tempie wydłużania się życia w różnych krajach europejskich a także pomiędzy kobietami i mężczyznami. W Polsce tempo tych zmian jest na poziomie ogólnoeuropejskiej średniej (nieco niższe w przypadku mężczyzn).

Bardzo ważną cechą obecnego procesu wydłużania się przeciętnego trwania życia jest to, że w znacznym stopniu odbywa się on dzięki przyrostowi długości życia w starszych i najstarszych grupach wieku, podczas gdy obserwowany w połowie XX wieku wzrost trwania życia był wynikiem głównie ograniczania umieralności niemowląt.

Aktualnie w Europie mężczyzna, który osiągnie 60 lat, ma jeszcze do przeżycia średnio ponad 20 lat, co stanowi ponad jedną czwartą przeciętnej długości życia (wynoszącej nieco ponad 76 lat). W przypadku kobiet okres oczekiwanego jeszcze do przeżycia czasu wynosi prawie 25 lat (przy przeciętnym trwaniu życia wynoszącym więcej niż 82 lata). W Polsce oczekiwany czas życia 60-latków jest nieco niższy i wynosi około 18 lat dla mężczyzn i 23 lat dla kobiet, zaś tempo wydłużania się tego czasu to 2–2,5 miesiąca w ciągu roku.

Drugą bardzo ważną charakterystyką procesu wydłużania się życia Europejczyków jest równoczesny przyrost liczby lat przeżytych w dobrym zdrowiu². Ponadto, aktualne generacje osób wkraczających w starszy wiek są nie tylko bardziej aktywne życiowo (we wszystkich wymiarach aktywności), ale też lepiej wykształcone niż wcześniejsze pokolenia – a zatem również łatwiej radzące sobie, na przykład z nowymi technologiami i lepiej funkcjonujące w społeczeństwie informacyjnym (czy, jak kto woli, społeczeństwie opartym na wiedzy). Mogą więc stanowić istotny demograficzny zasób, znaczący dla rozwoju.

Wróćmy teraz do jednego z ekonomicznych problemów, wynikających ze starzejącej się struktury ludności. Poradzenie sobie z nim może mieć zasadnicze znaczenie dla rozwoju – jest nim pogarszająca się relacja pomiędzy liczbą osób pracujących i niepracujących. Sytuacja taka powoduje, że aktywni zawodowo będą mieli „do utrzymania” coraz większą liczbę osób już nieuczestniczących w rynku pracy. Będziemy tu raczej mówić w kategoriach demograficznych o potencjalnych zasobach pracy i ludności w wieku produkcyjnym i poprodukcyjnym, gdyż zatrudnienie i aktywność zawodowa są wielkościami ekonomicznymi, kształtowanymi przez pozademograficzne czynniki.

Aktualnie w Polsce na 100 osób w wieku produkcyjnym (18–59/60) przypada 26 osób w wieku poprodukcyjnym (60+/65+). W ciągu najbliższych 15 lat ta proporcja osiągnie poziom 41 osób, a w 2035 roku – ponad 45 osób. Inaczej mówiąc, teraz jedna osoba w wieku poprodukcyjnym jest „utrzymywana” przez mniej więcej 4 osoby, za 25 lat natomiast będą to, w przybliżeniu, 2 osoby.

Jeśli zatem pozostaniemy przy obecnej granicy wieku poprodukcyjnego/emerytalnego, a dodatkowo jeszcze, przy obecnych wskaźnikach zatrudnienia (które w Polsce są bardzo niskie), to z powodu wyżej opisanych zmian demograficznych, zasób pracy (mierzony, na przykład przepracowanym czasem per capita) będzie bardzo szybko maleł, co ma oczywiste negatywne konsekwencje dla rozwoju (nawet jeśli będą one kompensowane przez wzrost produktywności). Tak się będzie działo także w tych krajach europejskich, które charakteryzują się relatywnie wysoką dzietnością (jak Francja) czy też wysoką imigracją (jak Wielka Brytania)³.

² Oszacowanie trwania życia w dobrym zdrowiu jest trudne i nie istnieje jedna powszechnie stosowana jego miara – por. W. Wróblewska, *Sumaryczne miary stanu zdrowia populacji*, „Studia Demograficzne”, nr 153–154, s. 3–53.

³ J.W. Vaupel, K.G.V. Kirstowski, *Living longer in ageing Europe: a challenge for individuals and society*, „European View”, 2008, vol. 7, s. 255–263.

Dotychczasowy wiek emerytalny nie musi być granicą aktywności zawodowej, wzięwszy pod uwagę to, że współczesne starsze generacje, ze względu na dobrą kondycję fizyczną i mentalną są w stanie uczestniczyć w rynku pracy w późniejszym wieku. Trzeba jednak pamiętać, że propozycje podwyższenia wieku przejścia na emeryturę budzą w Polsce i Europie powszechną niechęć lub opór. Z badań ankietowych przeprowadzonych w kilkunastu krajach europejskich wynika, że niezależnie od kraju z jednej strony respondenci powszechnie chcieliby przechodzić na emeryturę wcześniej, z drugiej zaś równie powszechni wyrażali chęć kontynuacji pracy zawodowej (w różnych formach) po przejściu na emeryturę⁴.

Sytuacja demograficzna (Europy i Polski) wymusza nowe spojrzenie na rozwiązywanie ekonomicznych problemów wynikających ze zmiany demograficznej. Europejscy demografowie proponują, aby do tych zagadnień podejść z uwzględnieniem perspektywy „przebiegu życia” jednostki. Sprowadza się to do koncepcji innego rozłożenia w czasie zaangażowania w pracę zawodową, w zależności od etapu życia. Z jednej strony oznaczałoby to możliwość uczestniczenia w zatrudnieniu dłużej niż do aktualnego wieku emerytalnego, a z drugiej strony – wiązałoby się z pozostawieniem każdej osobie możliwości wyboru zredukowania zaangażowania w pracę na wcześniejszych etapach życia (na przykład w związku z wychowywaniem dzieci czy uczestnictwem w edukacji w różnych okresach kariery zawodowej, a także w związku z opieką nad starszymi osobami). Dodatkowo, ogromną zaletą takiego rozwiązania, polegającego na elastycznym łączeniu pracy, edukacji i ról rodzinnych w różnych fragmentach życia, byłoby zmniejszenie obecnego poziomu konfliktu pomiędzy różnymi karierami (głównie rodzinną i zawodową). Konflikt ten dotyka przede wszystkim młodych ludzi i dość powszechnie jest wskazywany jako podstawowa przyczyna ograniczania posiadanej liczby dzieci. Nowe rozłożenie czasu pracy w przebiegu życia mogłoby się zatem przyczynić również do „odnowy demograficznej”, obniżającej tempo starzenia się struktur ludności.

Oczywiście, to podejście z perspektywy przebiegu życia musiałoby się wiązać z zasadniczą zmianą paradygmatu polityki społecznej a także z istotnym wzrostem jednostkowej odpowiedzialności za swoje życiowe decyzje. Zmiana rozkładu czasu pracy w przebiegu życia wiązałaby się również z nadaniem zupełnie nowego wymiaru systemowi edukacji z wprowadzeniem „life-long learning”

⁴ J. Jóźwiak, I.E. Kotowska, A. Abramowska, *Activating older workers. Policies vs opinions and expectations, People, Population Change and Policies* (eds.: Ch. Hoehn, D. Avramov, I.E. Kotowska), „Springer Science”, 2008, s. 221–243.

jako jego trwałego elementu, równoprawnego z innymi składowymi (Rozbudowa „life-long learning” wiąże się ze wzrostem popytu na aktualizację, uzupełnienia lub zmiany kwalifikacji przez osoby wracające na rynek pracy).

Jeśli zatem przyjmiemy, że (leżąca u podstaw wyżej przedstawionej koncepcji) zasada równowagi pomiędzy pracą i innymi rolami pełnionymi przez człowieka w ciągu jego życia jest istotna z punktu widzenia warunków rozwoju, to wprowadzenie nowego rozkładu czasu pracy w przebiegu życia wymaga spełnienia jeszcze (co najmniej) dwóch ważnych warunków, którymi są:

- międzygeneracyjna zgoda na redystrybucję pracy;
- instytucjonalne rozwiązania umożliwiające dokonywanie indywidualnych wyborów i wspierające odpowiedzialne kształtowanie różnych życiowych karier przez jednostki.

Potencjał kobiet – jaki jest i jak go wykorzystać?

W czasie ostatniego kryzysu gospodarczego najbardziej ucierpiały budownictwo i sektor finansowy, czyli gałęzie gospodarki tradycyjnie identyfikowane z mężczyznami, a nie te zdominowane przez kobiety, jak sektor publiczny czy służba zdrowia. Mężczyźni najwyraźniej coraz gorzej czują się w gospodarce opartej na wiedzy i ten trend może się pogłębiać. Już dziś widać, że w przyszłości kobiety będą odgrywać większą rolę w gospodarce niż obecnie. Kryzys gospodarczy tylko przyspieszył przejmowanie przez nie władzy. Kobiety sięgają po przywództwo w sytuacji, kiedy ich umiejętności szczególnie dobrze pasują do wymagań współczesności.

Już teraz mężczyźni dominują tylko w dwóch z piętnastu zawodów, których znaczenie ma rosnąć w najbliższych dziesięciu latach – to dozorca i informatyk. Kobiety wiodą prym w pielęgniarstwie, opiece nad chorymi czy dziećmi. Zaczynają mieć coraz więcej do powiedzenia wśród menedżerów średniego szczebla, robią karierę w zawodach specjalistycznych. Na rynku amerykańskim wśród menedżerów i specjalistów 51,4% to kobiety; w 1980 roku było ich zaledwie 26,1%.

Z badań The Boston Consulting Group przeprowadzonych w 2008 roku w 40 krajach wynika, że kobiety mają istotny wpływ na decyzje o zakupach. Decydują lub współdecydują o zakupie 94% mebli, 92% wyjazdów wakacyjnych, 91% domów, 60% samochodów, 51% elektroniki domowej. Ich siła nabywcza wynosi obecnie ok. 20 bilionów dolarów rocznie i nadal będzie rosła. Mimo to nadal niewiele firm przygotowuje strategię dotarcia do nich jako klientów.

W Polsce kobiety pozostają w tyle

Sytuacja kobiet w Polsce ciągle odbiega od standardów zachodnioeuropejskich. Mają one utrudniony dostęp do wyższych stanowisk, ich płace są niższe od zarobków mężczyzn średnio o 20%. Reprezentacja kobiet w polskim Sejmie wynosi tylko jedną piątą jego składu. Udział w samorządach jest jeszcze niższy. Pod

* prezydent Polskiej Konfederacji Pracodawców Prywatnych Lewiatan, współtwórczyni Kongresu Kobiet

tym względem Polska sytuuje się na końcu listy państw Unii Europejskiej. Istnieje zależność – im szczebel jest wyższy, tym reprezentacja kobiet niższa. Wśród szefów partii politycznych nie ma ani jednej kobiety. W biznesie 7,7% stanowisk kierowniczych pełnionych jest przez kobiety, a jedynie 2% to najwyższe funkcje. Udział kobiet w życiu publicznym, na scenie politycznej, w podejmowaniu kluczowych decyzji pozostaje bardzo ograniczony. Jednocześnie – co jest paradoksem – mamy wysoką akceptację społeczną dla idei równych praw kobiet (95,8% popiera ideę równych praw kobiet i mężczyzn w życiu publicznym i zawodowym, 95% – pełnienie przez kobiety funkcji kierowniczych, 93% – równość płac, 92% respondentów opowiada się za skuteczniejszą polityką rządu w promowaniu równych szans i równego statusu kobiet i mężczyzn, a także za walką z dyskryminacją kobiet).

Polityka równości się opłaca

W Europie coraz więcej krajów zastanawia się nad wprowadzeniem ustawowych parytetów. Dyskusje na ten temat toczą się we Francji, Belgii, Hiszpanii czy Portugalii. Gwarantowaną liczbę miejsc dla kobiet na listach wyborczych stosuje ponad połowa państw w Europie. Coraz głośniej mówi się o parytetach w zarządach przedsiębiorstw, chociaż mężczyźni w biznesie trzymają się jeszcze mocno. Na szczęście polityka różnorodności i równych szans w firmach zyskuje coraz więcej zwolenników.

Po pierwsze dlatego, że strategię równych szans warto stosować nie tylko z powodów etycznych czy prawnych, ale przede wszystkim biznesowych – bo to się opłaca – i dlatego trzeba do niej przekonywać firmy.

Po drugie dlatego, że udowadniają to doświadczenia innych: w badaniu przeprowadzonym dla Komisji Europejskiej w 2005 roku 83% firm przyznało, że stosowanie tej strategii ma korzystny wpływ na ich efektywność i konkurencyjność.

Po trzecie dlatego, że różnice między ludźmi mają wpływ na to, jak się zachowują, czują, działają, jak są postrzegani oraz na to, w jaki sposób pracują. Dlatego branie pod uwagę tych różnic pozwala organizacji wykorzystać wszystkie kompetencje i zdolności tkwiące w zespole pracowników i przez to uzyskać optymalne efekty zarówno w jakości, jak i ilości pracy. Jest to podstawowy cel zarządzania różnorodnością.

Po czwarte, polityka różnorodności realizowana we współczesnych firmach może w istotny sposób poprawiać skuteczność komunikacji i wpływać pozytywnie

na budowanie elastycznych, bardziej otwartych postaw oraz zachęcać do dzielenia się wiedzą.

Kobietom trudniej zrobić karierę

W Polsce pozycja kobiet jest niedoceniana. Gospodarka i firmy dopiero zaczynają stosować strategię równych szans i równouprawnienia. Tymczasem od wielu lat obserwujemy niepokojące trendy demograficzne – niski wskaźnik urodzin, starzejące się społeczeństwo. Aktywność zawodowa Polek jest jedną z najniższych w krajach Unii i najniższa spośród nowych krajów członkowskich – mniejszą mają jedynie Grecja, Włochy, Hiszpania – kraje o tradycyjnie niskiej aktywności kobiet na rynku pracy.

Kraje europejskie, które mają większe sukcesy we włączaniu kobiet na rynek pracy, gdzie wskaźnik dzietności rośnie, postulują takie rozwiązania jak elastyczne formy pracy, zachęcanie mężczyzn do dzielenia się z kobietami opieką nad dziećmi i rodziną, wspieranie instytucjonalnego systemu opieki nad dziećmi.

Ułatwiając kobietom karierę i rozwój, należy tworzyć odpowiednie rozwiązania nie tylko dla osób, które są wyłącznie zorientowane na pracę i często pozostają bezdzietne (stanowią jedynie 20%), ale również tych, które mają rodziny i chcą korzystać z elastycznych form pracy, co pozwoli im łączyć obowiązki zawodowe z domowymi (60% ogółu). Pozostałe 20% to kobiety, które rozpoczynają karierę w wieku dojrzałym, kiedy ich dzieci są już samodzielne – dla nich również należy stworzyć odpowiednie warunki do pracy. Nowoczesne rozwiązania powinny być neutralne ze względu na płeć i umożliwiać również mężczyznom angażowanie się w opiekę nad dziećmi.

Nie promujemy kobiet na stanowiska kierownicze

W naszym kraju nie wykorzystujemy w pełni potencjału kobiet na rynku pracy. Nie promujemy ich na stanowiska kierownicze. Tymczasem to kobiety są dominującą grupą wśród studiujących w szkołach wyższych, na studiach podyplomowych, doktorskich czy MBA. Jest ich też więcej wśród absolwentów wyższych uczelni.

Amerykańskie badania wykazały, że firmy z najlepszymi wynikami obecne na Liście Fortune 500 zatrudniają więcej kobiet na stanowiskach średnich i wyższych kierowniczych. Na tej podstawie można wskazać dowody wyraźnej zależności między wysokim odsetkiem kobiet wśród menedżerów najwyższego szczebla

a wynikami finansowymi przedsiębiorstw. Tę zależność zaobserwowano w całej próbie 353 firm i w większości przebadanych gałęzi amerykańskiego przemysłu.

Firmy mające najwyższy odsetek kobiet wśród kadry zarządzającej najwyższego szczebla osiągały lepsze wyniki finansowe niż te z najniższym odsetkiem kobiet. Odnosi się to do obu wykorzystanych w badaniu wskaźników: ROE (stopa zwrotu z kapitału własnego), który jest wyższy o 35,1%, i TRS (stopa zwrotu z akcji) – wyższy o 34%. Przedsiębiorstwa w krajach europejskich wykazują podobny trend, a analiza ich działalności dowodzi, że zysk tych zatrudniających kobiety na najwyższych stanowiskach kierowniczych rośnie szybciej.

Kobiety potrafią wykorzystać szanse

Skuteczne zarządzanie wymaga dzisiaj umiejętności, którymi większość kobiet naturalnie dysponuje, jak nastawienie na współpracę, szacunek do pracowników, przestrzeganie zasad fair play, motywowanie pracowników i dbanie w pracy o ich satysfakcję. To również powód, dla którego warto dawać szanse kobietom i powierzać im większą odpowiedzialność w pracy. Między kobietą i mężczyzną istnieją różnice w postrzeganiu świata – to jest cenne. Rezygnacja z kobiet to rezygnacja z innego punktu widzenia oraz niestandardowych rozwiązań.

Stosowanie zasady równości w firmie, stwarzanie kobietom szans rozwoju i awansu, opłacają się z wielu powodów. Pracodawcy europejscy pytani w badaniach prowadzonych dla Komisji Europejskiej o korzyści z takiej strategii odpowiadali:

- pracodawca może wybierać lepszych pracowników podczas selekcji i rekrutacji z większej grupy talentów;
- antydyskryminacyjna polityka może przyciągać lepszych kandydatów i zapewniać firmie większą różnorodność doświadczeń i umiejętności zatrudnianych osób;
- pracodawca promujący równe szanse kobiet i mężczyzn buduje pozytywny wizerunek firmy;
- proces kształtowania w firmie polityki personalnej opartej na równych szansach to okazja do zrewidowania dotychczasowych praktyk stosowanych w tym obszarze, co wzmacnia zaufanie i lojalność pracowników do firmy, zwłaszcza tych o wysokich kwalifikacjach, poprawia procesy komunikacyjne w firmie.

Praktyka pokazuje, że przedsiębiorstwa i instytucje, które faworyzują mężczyzn, rezygnują z potencjału drzemącego w różnorodności. Kobiety wnoszą bowiem do

organizacji wartości, które były wcześniej nieobecne. Współdecydują o strategii inaczej niż mężczyźni. Robią to w sposób często zaskakujący i niestandardowy. Nie podlega dyskusji, że potencjał kobiet jest ogromny, chociaż ciągle jeszcze nie do końca wykorzystany. Dotyczy to zarówno biznesu, jak i polityki.

Gdy mężczyźni i kobiety razem podejmują decyzje, są bardziej zadowoleni z ich konsekwencji. Prawdziwa równość płci, większa rola kobiet w zarządzaniu firmą stają się elementem przewagi konkurencyjnej we współczesnej gospodarce. Mogą także sprzyjać rozwojowi regionów i państw.

Środowisko naturalne – przesłanka czy ograniczenie rozwoju?

W wielu dyskusjach polityków, ekonomistów czy publicystów prezentowane są dwie opinie co do roli ochrony środowiska w społecznym i gospodarczym rozwoju kraju. Jedna strona twierdzi, że ochrona środowiska jest wprawdzie potrzebna, ale mogą sobie na nią pozwolić jedynie kraje bogate, o wysokim poziomie rozwoju, a więc – będziemy dbali o środowisko, kiedy będziemy bogaci. Druga strona twierdzi natomiast, że brak respektowania zasad ochrony środowiska powoduje wielkie straty materialne i zdrowotne, które hamują rozwój kraju. Tak więc – jeżeli nie będziemy dbali o środowisko, to nigdy nie będziemy bogaci.

W mojej opinii słuszne jest to drugie stanowisko, gdyż w niedawnej historii Polski zostało ono empirycznie udowodnione. To w czasie rządów komunistycznych panował prymat wzrostu gospodarczego nawet za cenę niszczenia środowiska. Dymiące kominy fabryk były symbolem postępu i rozwoju, chociaż nie instalowano na nich żadnych urządzeń redukujących emisję zanieczyszczeń. Do rzek zrzucano ogromne ilości ścieków zupełnie bez oczyszczenia albo oczyszczonych tylko mechanicznie. Zaledwie 30% ścieków oczyszczano metodami biologicznymi. Na wysypiska trafiało rocznie 100% odpadów komunalnych i 2–3 miliony ton odpadów toksycznych. Polska, obok ZSRR i NRD, była najbardziej zanieczyszczonym krajem Europy. We wszystkich okręgach przemysłowych i w większych miastach przekraczano normy stężeń zanieczyszczenia środowiska. Ponad 30% mieszkańców Polski żyło w 27 regionach zagrożenia ekologicznego. Najgorsza sytuacja panowała na Górnym Śląsku, gdzie notowano zwiększoną w stosunku do innych miejsc w kraju umieralność noworodków, o 60% więcej wad wrodzonych u dzieci, znaczną nadumieralność mężczyzn w wieku 30–60 lat i uszkodzenia kodu genetycznego u osób mieszkających w pobliżu fabryk chemicznych czy koksowni.

To tylko niektóre fakty ilustrujące efekty polityki nieliczącej się z zasadami ochrony środowiska. W latach 80. ekonomiści oszacowali, że straty materialne ponoszone w Polsce w wyniku zanieczyszczenia środowiska wynoszą 5–10%

* Były Minister Ochrony Środowiska

dochodu narodowego brutto, a do tego trzeba dodać utratę zdrowia i skrócenie średniej długości życia. Taką cenę płacono polskie społeczeństwo za forsowanie rozwoju gospodarczego bez uwzględnienia zasad ochrony środowiska.

Na szczęście system ten przeminął i od 20 lat Polska jest krajem demokratycznym, o gospodarce rynkowej, w którym dąży się do rozdzielenia funkcji zarządzania państwem od funkcji gospodarczych. Procesy produkcyjne powinny być realizowane przez niezależne podmioty gospodarcze, a państwo ma kontrolować, czy podmioty te respektują prawo, w tym prawo dotyczące ochrony zdrowia i ochrony środowiska. Przy takim podziale funkcji integralną częścią każdej inwestycji są urządzenia służące ochronie środowiska i ochronie przyrody i bez nich nie może być ona realizowana. Zresztą „u początku rury” ekonomia i ekologia z reguły idą w parze, bo działania te dotyczą modernizacji linii produkcyjnych, oszczędności wody, energii czy surowców albo recyklingu odpadów. Prace te podejmowane są co prawda w celu poprawy wyników ekonomicznych zakładu, ale równocześnie powodują zmniejszenie jego uciążliwości dla środowiska, redukują także wysokość opłat za emisję zanieczyszczeń. Istnieją również konieczne działania „na końcu rury”, takie jak instalowanie urządzeń oczyszczających gazy odlotowe, budowa oczyszczalni ścieków czy ekranów przeciwhałasowych. One generują wyłącznie koszty, dlatego są traktowane przez przedsiębiorców jako zło konieczne. Dlatego ważne jest skuteczne prawo oraz sprawna i dobrze wyposażona służba kontrolna, aby egzekwować respektowanie prawa mającego na celu dobro całego społeczeństwa. Na szczęście sytuacja w Polsce w ciągu minionych 20 lat bardzo się poprawiła.

Czy więc w najbliższych dekadach ochrona środowiska będzie w Polsce przesłanką, czy raczej ograniczeniem rozwoju? Przyjrzyjmy się poszczególnym działom gospodarki. W przeszłości największym źródłem zanieczyszczenia środowiska był przemysł, ale w ostatnich dwóch dekadach został on niemal całkowicie zmodernizowany. Nowe technologie są znacznie bardziej energooszczędne, z zamkniętymi obiegami wody i recyklingiem odpadów produkcyjnych. Dzięki temu w polskim przemyśle emisja dwutlenku siarki zmniejszyła się o 70%, a emisja pyłów o ponad 90%, pomimo znacznego wzrostu produkcji. Niemal wszystkie zakłady wyposażone są w oczyszczalnie lub podczyszczalnie ścieków, a 90% odpadów niebezpiecznych wykorzystuje się lub neutralizuje.

Można powiedzieć, że przemysł jako dział gospodarki przestał już być znaczącym źródłem zanieczyszczenia środowiska, chociaż w konkretnych przypadkach może

być inaczej. Szczególnie dotyczy to kotłowni czy elektrociepłowni przemysłowych, które nie zostały zmodernizowane, a spalają węgiel kamienny. Teraz największym wyzwaniem jest poprawa efektywności energetycznej, która stale jeszcze jest daleka od doskonałości. Ogromne ilości energii odpadowej z procesów gorących, z wentylacji hal i z wód odpadowych czekają na zagospodarowanie. Będzie korzystne dla zakładów ze względu na mniejsze zużycie energii, a więc i mniejsze koszty produkcji, a jednocześnie będą to działania na rzecz ochrony środowiska.

Drugim ważnym źródłem zanieczyszczenia środowiska jest energetyka. Obecnie trwa gorąca dyskusja na temat roli dwutlenku węgla i innych gazów cieplarnianych w zmianach klimatu Ziemi. Niezależnie jednak od wyniku tej dyskusji i tak konieczna jest w Polsce szybka modernizacja systemu energetycznego, gdyż bez niej już w najbliższych latach czeka nas kryzys energetyczny. Trzeba przyznać, że ostatnio polska energetyka zainwestowała znaczne kwoty w budowę urządzeń ochrony środowiska, dzięki czemu emisja SO_2 zmniejszyła się o ponad 50%, a emisja pyłów o 90%. Jednak 40% bloków ma więcej niż 30 lat i muszą być wymienione ze względów technicznych. Nowe bloki w elektrowniach węglowych powinny być wyposażone w urządzenia do ochrony atmosfery łącznie w wychwytem dwutlenku węgla, ale poza tym Polska wkracza w dziedzinę energetyki jądrowej i musi szybciej niż dotychczas rozwijać odnawialne źródła energii, jak wiatr i biomasa. Już za 10 lat aż 15% energii powinno pochodzić ze źródeł odnawialnych, a około roku 2050 co najmniej połowę energii powinniśmy otrzymywać z tego rodzaju źródeł. Wszystkie te działania służą także ochronie środowiska.

Trzecim działem gospodarki jest transport. W przeciwieństwie do przemysłu rozwój tego sektora poszedł w złym kierunku z punktu widzenia ochrony środowiska z powodu gwałtownego rozwoju transportu drogowego kosztem szybko zmniejszającego się, znacznie bardziej ekologicznego transportu kolejowego. W ciągu ostatnich 20 lat kolej zmniejszyła o ponad 70% przewozy towarów i o ponad 50% przewozy pasażerów. Stale brakuje tranzytowych linii kolejowych do przewozu TIR-ów, mimo że mówi się o tym od wielu lat.

W miastach komunikacja publiczna straciła 30–60% klientów, którzy przesiadli się do swoich samochodów, a nigdzie nie utworzono spójnych sieci drózek rowerowych. Ostatnio jednak, częściowo dzięki funduszom Unii Europejskiej, wzrosły inwestycje w wygodną i szybką komunikację miejską, mogącą konkurować z samochodami na zatłoczonych trasach. Na najbardziej uczęszczanych

szlakach znacznie też wzrosła szybkość budowy autostrad oraz tak potrzebnych obwodnic. Na niespotykaną dotychczas skalę remontuje się drogi wojewódzkie i powiatowe. To wszystko powinno przynieść poprawę komfortu podróżowania i transportu towarów, ale nadal będzie to sektor uciążliwy dla środowiska. Dopiero gdy większość samochodów będzie wyposażona w napędy hybrydowe, elektryczne czy wodorowe, można oczekiwać zmniejszenia zanieczyszczenia atmosfery. Konieczny jest też powrót do przewozów masowych ładunków drogą kolejową, pod warunkiem że będzie to transport szybki i konkurencyjny cenowo. Czas pokaże, czy tak się stanie.

Również przemiany w rolnictwie nie idą w dobrym kierunku z punktu widzenia ochrony środowiska. Z jednej strony należy się cieszyć ze wzrostu zamożności mieszkańców wsi, jednak coraz większe zużycie nawozów sztucznych i pestycydów, melioracje odwadniające, a także wielohektarowe monokultury bez miedzi i zadrzewień są zagrożeniem dla różnorodności organizmów żyjących od wieków w symbiozie z rolnictwem. Już teraz sektor ten stanowi główne źródło zanieczyszczenia polskich jezior i wielu rzek, a problem ten będzie tylko narastał. Tymczasem Polska ma unikalną szansę specjalizowania się w produkcji zdrowej żywności i jak dotąd szansę tę zaprzepaszcza. Konieczna jest znacznie bardziej aktywna reklama i promocja zdrowej, polskiej żywności w kraju i za granicą oraz szkolenie rolników.

Ważnym dla obywateli sektorem jest budownictwo i sektor komunalno-mieszkaniowy. Jeszcze niedawno działa się tu niewiele, ale wzrost opłat za wodę i ścieki, a także za energię ciepłą, wymusił działania oszczędnościowe. Coraz więcej domów jest izolowanych termicznie, ale jest tu jeszcze wiele do zrobienia w ciepłownictwie, bo wciąż 80% sieci ciepłowniczych to tzw. sieci kanałowe, o stratach ciepła wielokrotnie większych niż rury preizolowane, a kotłownie węglowe nie mają urządzeń do ochrony atmosfery. Zakładanie w domach mierników ciepła i wodomierzy jest prostym i skutecznym sposobem na ograniczanie marnotrawstwa energii i wody, a więc są to działania na rzecz ochrony środowiska. Konieczne jest też rozpowszechnienie budowy domów „pasywnych” i zero-energetycznych. Warunkiem tego jest jednak zmiana norm budowlanych.

Nowe regulacje prawne są także konieczne w gospodarce odpadami. Dotychczasowy system zbierania odpadów komunalnych zupełnie nie zdaje egzaminu, gdyż nadal ponad 90% odpadów trafia na wysypiska, co jest jednym z najgorszych wyników w Unii Europejskiej. Tylko przekazanie władztwa nad odpadami

gminom może doprowadzić do postępu. Na tym przykładzie widać, że nie zawsze „niewidzialna ręka rynku” jest rozwiązaniem najlepszym. Czasem administrator terenu musi ingerować, z korzyścią społeczną i ekologiczną. Jest nadzieja, że już niedługo istniejący system zostanie zmieniony.

Mądre regulacje prawne i bezwzględne ich przestrzeganie są też konieczne w gospodarce wodnej. Tegoroczne powodzie wykazały, że zaniedbania w inwestycjach, złe decyzje inwestycyjne (np. prostowanie koryt potoków, zabudowa polderów) i wydawanie złych pozwoleń na budowę spowodowały ogrom cierpień tysięcy ludzi, wielkie straty materialne i środowiskowe. Ta dziedzina, podobnie jak zaopatrzenie w wodę i oczyszczanie ścieków komunalnych, wymaga sterowania administracyjnego, bo służy wszystkim. Tu budżet centralny i budżety lokalne, wspierane przez fundusze ekologiczne, są podstawowymi źródłami finansowania i od ich sprawności, profesjonalizmu i uczciwości zależy postęp w tej dziedzinie.

Jak wynika z tego krótkiego przeglądu, ochrona środowiska nie stanowi i nie będzie w przyszłości stanowiła bariery w rozwoju Polski we wszystkich sektorach gospodarczych. Co więcej, przestrzeganie zasad ochrony środowiska przynosi wymierne korzyści finansowe i sprzyja rozwojowi kraju w zgodzie z zasadą trwałego i zrównoważonego rozwoju. Są jednak dziedziny życia, jak gospodarka wodna i komunalna czy ochrona przyrody, które służą całemu społeczeństwu i za nie odpowiedzialna jest administracja państwowa i samorządowa. To ona musi dbać o zapewnienie każdemu obywatelowi dostępu do czystej wody, zdrowego powietrza i bogatej przyrody. Te wartości są równie ważne dla życia człowieka, jak wartości materialne. Jestem przekonany, że w XXI wieku właśnie one będą cenione coraz bardziej, z korzyścią dla zdrowia i komfortu życia Polaków.

Zielony Nowy Ład w Polsce

Odpowiedź na pytanie zadane w tytule panelu „Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju” jest jednocześnie łatwa i trudna. Konstytucja RP w artyku-
le 5. stanowi, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaru-
szalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela
oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapew-
nia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Ustawa
Prawo Ochrony Środowiska wyjaśnia bardziej szczegółowo koncepcję zrówno-
ważonego rozwoju: „rozumie się przez to taki rozwój społeczno-gospodarczy,
w którym następuje proces integrowania działań politycznych, gospodarczych
i społecznych, z zachowaniem równowagi przyrodniczej oraz trwałości podstawo-
wych procesów przyrodniczych, w celu zagwarantowania możliwości zaspokaja-
nia podstawowych potrzeb poszczególnych społeczności lub obywateli zarówno
współczesnego pokolenia, jak i przyszłych pokoleń.” Można zatem na pytanie
„rozwój, ale jaki?” odpowiedzieć: rozwój zrównoważony. I na tym skończy się
łatwe zadanie – bowiem, czym jest ów zrównoważony rozwój w rozumieniu po-
litycznych propozycji strategii rozwoju Polski wymaga bardziej rozbudowanego
wyjaśnienia.

Zielony Nowy Ład jest polityczną propozycją rozwiązania kilku kryzysów, któ-
re dotknęły w ostatnich latach „globalną wioskę” a w ocenie Zielonych są
efektem nie zrównoważonego modelu obecnej globalizacji, w której Polska z co-
raz większą intensywnością uczestniczy. Kryzys finansowo-gospodarczy, kryzys
klimatyczno-surowcowy oraz kryzys społeczny nałożyły się na siebie w pierwszej
dekadzie XXI wieku, wzajemnie wzmacniając swoje niekorzystne efekty i pro-
wadząc do najgłębszej od co najmniej kilkudziesięciu lat recesji, a biorąc pod
uwagę jej złożoność – największej recesji w historii. Rosnące rozwarstwienie
społeczne wewnątrz i pomiędzy krajami; masowe zużycie nieodnawialnych za-
sobów naturalnych i degradacja globalnego ekosystemu; obniżający się poziom
bezpieczeństwa socjalnego i rosnące bezrobocie; nierówny i często dramatycznie

* Przewodniczący Rady Programowej Zielonego Instytutu

niski poziom dostępu do podstawowych zasobów takich, jak słodka woda czy żywność; pogłębiająca się nierównowaga finansowa pomiędzy największymi gospodarkami świata, to tylko niektóre oznaki tych wielu kryzysowych globalnych perspektyw. Dlatego zdaniem Zielonych konieczne jest zintegrowane podejście do ich rozwiązania.

Zielony Nowy Ład stanowi propozycję zestawu działań, których zadaniem jest przywrócenie równowagi w perspektywie globalnej i lokalnej pomiędzy sferami polityk: gospodarczej, społecznej i ekologicznej. ZNŁ odpowiada na najważniejsze obecnie, nurtujące wszystkich pytania: o poprawę jakości życia; o zmniejszenie rosnącego rozwarstwienia społecznego; o nowe miejsca pracy; o nowe sektory, które będą kołem napędowym gospodarki w XXI wieku; o zapewnienie bardziej trwałego i zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego na poziomie lokalnym i globalnym, itp.

Zielony Nowy Ład wskazuje na działania w trzech obszarach polityki:

- reformę sektora finansów, w celu zapewnienia finansowania zrównoważonego rozwoju, zamiast obecnych spekulacji i budowania „baniek” fikcyjnej gospodarki „rosnącej” rocznie o 20–30%, niepowiązanej z bazą środowiskową i społeczną;
- społeczną i ekologiczną modernizację gospodarki poprzez masowe inwestycje publiczne i prywatne w ograniczanie zmian klimatycznych i zużycia nieodnawialnych zasobów, poprawę systemu edukacji oraz wyrównywanie szans rozwojowych dla wszystkich, wzmacniane poprzez realizację zielonej polityki przemysłowej państwa;
- odnowienie umowy społecznej na poziomie planetarnym – pomiędzy globalną Północą i Południem oraz wewnętrznie – na poziomie Polski i Unii Europejskiej.

Zielony Nowy Ład w Polsce stanowi propozycję alternatywną wobec polaryzacyjno-dyfuzyjnego modelu rozwoju, przedstawionego w neoliberalnej strategii Polska 2030 rządzącej koalicji PO–PSL. Do najważniejszych elementów Zielonego Nowego Ładu w Polsce należą:

- ekologiczna reforma fiskalna obejmująca internalizację społecznych i ekologicznych kosztów zewnętrznych; wykorzystanie potencjału prywatnego, publicznego i spółdzielczego sektora bankowego w realizacji ZNŁ; wzmocnienie i zintegrowanie systemu nadzoru finansowego;
- masowe inwestycje publiczne (zachęcające także do zwiększonych inwestycji w sektorze prywatnym) w usługi publiczne i zieloną, niskoemisyjną gospodarkę,

tworzące nowe zielone miejsca pracy, m.in.: wysokiej jakości edukację, naukę i prace badawczo-rozwojowe; sektor ochrony zdrowia i opieki; sektor efektywności energetycznej i energetykę odnawialną, transport zbiorowy, energooszczędne budownictwo (pasywne i autonomiczne), rolnictwo ekologiczne czy ochronę przyrody;

- wdrażanie polityki społecznej zwiększającej równość i sprawiedliwość, włączającej grupy wykluczone, zapewniającej bezpieczeństwo społeczne i ekologiczne oraz wysoki poziom kapitału społecznego m.in. poprzez politykę antydyskryminacyjną, zmniejszanie rozwarstwienia społecznego, podnoszenie dochodu minimalnego zwiększającego także popyt wewnętrzny.

Zielony Nowy Ład stanowi strategię działania w drugiej dekadzie XXI wieku na rzecz egalitarnego społeczeństwa i sprawiedliwości społecznej, budowy zielonej gospodarki przyjaznej ludziom i środowisku oraz zapewnienia równowagi globalnego ekosystemu, w szczególności ochrony przed zmianami klimatycznymi. Zielony Nowy Ład to strategia wykorzystania szans, jakie zawsze niosą w sobie kryzysy i nie jest to strategia zamknięta – otwiera publiczną debatę na największe wyzwania obecnego wieku – wydaje się wieku najbardziej przełomowego dla „globalnej wioski”. Zapraszam do dyskusji i wspólnego działania!

Rozwój z perspektywy PKN ORLEN

Rzadko w tak krótkim czasie historycznie zmienia się tak wiele. Przez ostatnie dwadzieścia lat polska gospodarka przeszła bardzo długą drogę: od centralnego planowania do wolnego rynku, od odgórnie narzuconego RWPG do dobrowolnego członkostwa w UE i OECD, od czasów koniunktury gospodarczej i wspaniałych hoss na GPW do największego od 70 lat kryzysu. Proces, który 20 lat temu został obrazowo porównany do robienia akwarium z zupy rybnej, zakończył się z sukcesem. Temat ten był szeroko dyskutowany we wrześniu 2010 r. podczas zorganizowanej przez PKN ORLEN konferencji z cyklu Future Fuelled by Knowledge. Również PKN ORLEN wykorzystał swój potencjał – został nie tylko największym regionalnym, lecz także polskim okrętem flagowym polskiej gospodarki.

Mało kto pamięta, ale spółka powstała zaledwie 11 lat temu w wyniku połączenia największej rafinerii w kraju – Petrochemii Płock S.A. z największą siecią detaliczną w Polsce CPN S.A. Była to wówczas największa fuzja w skali Polski, a należy pamiętać, iż zaledwie 1/3 transakcji M&A kończy się sukcesem. Warto prześledzić ścieżkę rozwoju ORLEN-u w tych latach.

Przez pierwsze trzy lata, do roku 2001, kluczowym wyzwaniem strategicznym była integracja Petrochemii Płock z siecią CPN oraz modernizacja wszystkich kluczowych obszarów. Był to bardzo trudny okres i dla Koncernu, i dla krajów Europy Środkowej: świat wciąż jeszcze lizał rany po kryzysach rosyjskim i azjatyckim z 1997 roku – na skutek zmniejszenia zapotrzebowania na ropę przez kraje azjatyckie cena ropy spadła do najniższego od ponad dwudziestu lat poziomu – 13 USD za baryłkę. W 2002 r. PKN ORLEN wstąpił na ścieżkę ekspansji zagranicznej: do 2005 roku spółka nabyła pół tysiąca stacji w Niemczech, przejęła czeski Unipetrol oraz największą litewską rafinerię Mazeikiu Nafta. Co prawda dzięki tej strategii PKN ORLEN stał się pierwszą polską firmą o prawdziwie międzynarodowej skali działalności (60% przychodów generowane jest za granicami Polski) jednak w wyniku jednowymiarowego rozwoju PKN ORLEN stał się regionalnym graczem skoncentrowanym tylko na przerobie ropy i dystrybucji paliw.

* Prezes Zarządu, PKN ORLEN S.A.

Tej filozofii rozwoju poprzez kosztowne transakcje M&A sprzyjała sytuacja na rynku, gdzie niski koszt łatwo dostępnego pieniądza wręcz zachęcał do kapitałozernych strategii rozwoju. PKN ORLEN stał się największym koncernem w regionie pod względem kluczowych wskaźników operacyjnych (przerób ropy, liczba stacji paliw), jednak wzrost skali działalności został zrealizowany kosztem dużego zadłużenia i osłabienia finansów Spółki: zadłużenie w latach 2000–03 wynosiło 2,5 mld PLN, aby skoczyć do 3,2 mld w 2005, 7,7 mld w 2006 i wreszcie aż 12,6 mld w 2008 (dziś 9,9 mld zł). Doprowadziło to do dramatycznego zwiększenia tzw. dźwigni finansowej (dług netto/kapitał własny) – ze średniego poziomu 29% w latach 2000–03 do 36% w 2006 i 56% w 2008 co, jak dziś już mogę otwarcie powiedzieć, bardzo poważnie zagroziło kondycji finansowej Spółki. Nieostrożna polityka inwestycyjna i brak konserwatyzmu spowodował, że tzw. kowenanty finansowe (dług netto/EBITDA) PKN ORLEN były w 2008 roku znacznie powyżej notowanych u porównywalnych konkurentów (3,6 PKN ORLEN, 2,0 węgierski MOL i 1,0 austriacki OMV). Znalazło to odzwierciedlenie w relatywnie niewielkim wzroście wyceny Spółki – na początku 2000 roku PKN ORLEN był więcej wart niż regionalni konkurenci, dziś musimy zamykać lukę wartości w wysokości ok. 4 mld dolarów. Niska awersja do ryzyka doprowadziła również do bardzo ambitnych programów inwestycyjnych: podczas gdy średni poziom capexu w latach 2000–2003 wynosił 1,3 mld PLN, to w latach 2006–2008 sięgnął już 5,1 mld zł.

Historia gospodarki światowej w ostatnich latach pokazała na wielu przykładach, iż nadmierne (czyli nieodpowiedzialne) tempo rozwoju może przynieść więcej złego niż dobrego – zarówno w odniesieniu do gospodarek narodowych, jak i pojedynczych przedsiębiorstw. My daliśmy sobie radę, choć PKN ORLEN nie był przygotowany na kryzys. W firmie rozpędzone były inwestycje o łącznej wartości ponad 20 mld PLN, zadłużenie w II kwartale 2009 roku osiągnęło rekordowy poziom 13 mld PLN. Zmuszeni byliśmy renegocjować umowy kredytowe z 15 bankami. Na szczęście udało nam się przekonać banki, iż można nam zaufać. Od tamtej pory konsekwentnie redukujemy zadłużenie, baza kosztów stałych powróciła do poziomu z roku 2006 i dokonaliśmy przeglądu portfela projektów inwestycyjnych: priorytetyzacji inwestycji oraz odsunięcia w czasie tych mniej rentownych i krytycznych. Pod koniec 2009 roku programy optymalizacyjne przyniosły Koncernowi oszczędności rzędu 6 mld złotych – był to największy taki program w polskiej gospodarce. W 2010 roku po raz pierwszy w swojej historii PKN ORLEN zlecił w ramach outsourcingu magazynowanie części zapasów obowiązkowych ropy naftowej firmie zewnętrznej, co uwolniło kolejne 750 mln PLN kapitału.

Z punktu widzenia akcjonariuszy wskaźniki finansowe spółki, zwrot z kapitału są znacznie ważniejsze niż wielkości operacyjne. Dlatego należy zabiegać o to, aby rozwój był równoważony i stabilny ze względu na uwarunkowania zewnętrzne (ryzyka), jak też możliwości kapitałowe spółki. Tylko takie działanie gwarantuje realizację celów strategicznych w długim okresie i budowanie trwałej wartości dla akcjonariuszy. Wracam tu do podstawowego pytania o to, jaki powinien być rozwój. Otóż strategia rozwoju powinna być dostosowana nie tylko to aspiracji, ale przede wszystkim wynikać z twardej analizy fundamentów gospodarki i kondycji spółki – w duchu starej mądrości: mierz zamiary według sił.

Jesteśmy świadomi, że skończyła się złota era branży paliwowej i marże rafinerijne nie wrócą szybko do poziomów notowanych kilka lat temu. Dlatego teraz punkt ciężkości zostanie przesunięty bardziej w kierunku rozbudowy łańcucha wartości – swoją szansę Koncern upatruje m.in. w takich sektorach jak energetyka i upstream (strategia multi-utility).

Nowe segmenty oferują wyższą rentowność, stabilne przepływy pieniężne, synergie operacyjne i dywersyfikację działalności. Zwiększają również bezpieczeństwo Koncernu. W zakresie wytwarzania energii elektrycznej Polska oferuje duży potencjał: konsumpcja energii per capita jest około 40% niższa od poziomu notowanego w państwach rozwiniętych. Nieuchronny wzrost cen energii i brak równowagi między podażą a popytem na energię elektryczną będzie wzmacniał dochodowość branży. Liczby mówią same za siebie – obecnie 44% elektrowni w Polsce ma ponad 30 lat, a 30–40% mocy produkcyjnych (11–15 GW) ma zostać wkrótce wyłączonej ze względu na wiek.

Każdy kryzys jest straszny, o ile się go zmarnuje. Jednak kryzys daje też przedsiębiorcom nowe możliwości i ten kto dobrze zrozumie zmiany, może przekształcić je we własną przewagę konkurencyjną. Kryzys to idealny czas na wdrożenie zmian, które nie są akceptowalne w warunkach stabilności. To także doskonała okazja do weryfikacji słabych i silnych stron przedsiębiorstwa w najtrudniejszych warunkach. Jest to proces pewnego rodzaju naturalnej selekcji, który uzdrawia gospodarkę. Taki egzamin zdają tylko najlepsze przedsiębiorstwa.

Obecna strategia Koncernu oparta o zdywersyfikowany profil działalności, zrównoważone podejście do ryzyk oraz śmiałe (i realistyczne) wizje dalszego rozwoju jest najlepszą receptą na dynamiczny wzrost wartości PKN ORLEN dla akcjonariuszy. Po trudnym latach 2008–2009 możemy z optymizmem patrzeć w przyszłość. Warto przypomnieć, iż Koncern zakończył rok 2009 zyskiem 1,3 mld PLN względem straty 600 mln PLN rok wcześniej, zmniejszając w tym czasie zadłużenie o 2,3 mld PLN.

Mimo kryzysu, nieco prowokacyjnie powiem, że także dzięki niemu, udało się nam zrealizować główne hasło naszej strategii – zajęliśmy pole position do dalszego dynamicznego wzrostu. Wzrostu, który przez najbliższe lata na pewno nie będzie mógł być finansowany długiem.

Tę elementarną prawdę rozumieją dziś nie tylko menedżerowie i przedsiębiorcy, ale i politycy. Z tego punktu widzenia ostatni kryzys, choć niezwykle bolesny, okazał się niezbędną nauką.

Komentarz w sesji tematycznej V Kongresu Obywatelskiego: Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju

Posiadanie nowoczesnego systemu kształcenia, a w szczególności szkolnictwa wyższego na najwyższym światowym poziomie jest warunkiem koniecznym dalszego rozwoju Polski.

Nadrabiamy obecnie wieloletnie zapóźnienie infrastrukturalne w stosunku do rozwiniętych krajów Zachodu – powstają autostrady, drogi szybkiego ruchu, a także drogi lokalne; wodociągi i systemy kanalizacyjne; coś drgnęło również na kolei. Powinniśmy zastanowić się, jakie powinny być dalsze kierunki rozwoju, gdy już ten wielki program inwestycyjny zostanie, w podstawowych zrębach, zrealizowany. Bo przecież wtedy kraje najbardziej rozwinięte, które już obecnie posiadają znakomitą infrastrukturę, będą znacznie dalej. Jest to szczególnie ważne w warunkach starzenia się naszego społeczeństwa, a także wciąż rosnących wymagań dotyczących środowiska naturalnego. Zwiększa się również konkurencja nie tylko krajów tradycyjnie uważanych za rozwinięte, ale także ze strony krajów azjatyckich, w szczególności Chin i Indii, oraz krajów Ameryki Łacińskiej. Sprostać tej konkurencji będą mogły jedynie kraje posiadające najlepiej wykształcone i otwarte społeczeństwo, umiejące poruszać się w złożonej i szybko zmieniającej się rzeczywistości globalizującego się świata. Kluczem do sukcesu jest tu m.in. posiadanie szkolnictwa wyższego kształcącego i prowadzącego badania naukowe na najwyższym światowym poziomie.

Niestety polskie uczelnie wyższe, mimo widocznego sukcesu wyrażającego się liczbą kształconych studentów, z roku na rok tracą swoją pozycję. Co gorsza, brak jest powszechnej świadomości, zarówno w samych uczelniach jak i wśród większości polityków, skali zagrożeń i ich potencjalnych skutków dla rozwoju naszego kraju. Na przykład w popularnym i renomowanym brytyjskim rankingu *QS World University Rankings*, obejmującym sześćset najlepszych uczelni świata, wszystkie trzy notowane na nim polskie szkoły wyższe, tj. Uniwersytet

* Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie, członek Rady Programowej Polskiego Forum Obywatelskiego

Jagielloński, Uniwersytet Warszawski i Politechnika Warszawska, spadły w tym roku na niższe pozycje w porównaniu z rokiem ubiegłym, przy czym dwie pierwsze uczelnie utrzymały się w czwartej setce, a Politechnika Warszawska spadła z piątej do szóstej setki. Warto dodać, że inne znane rankingi podobnie sytuują polskie szkoły wyższe. Pozycje naszych uniwersytetów w międzynarodowych rankingach decydują w dużej mierze, czy na studia w Polsce zdecydują się dobrzy kandydaci z innych krajów, czy globalne firmy zainwestują u nas w centra badawczo-rozwojowe i czy nasze uczelnie znajdą dobrych partnerów do prowadzenia badań, a także realizacji wspólnych programów kształcenia.

Wprowadzane w ostatnim czasie zmiany legislacyjne w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego, jakkolwiek stanowią ruch w dobrym kierunku, nie podejmują jednak zdecydowanie mocno trzech, moim zdaniem, najważniejszych kierunków reform, a mianowicie: zwiększenia konkurencji między uczelniami, wprowadzenia profesjonalnego zarządzania i zwiększenia mobilności pracowników i studentów.

Wzrost konkurencji między uczelniami

Zdrowa konkurencja wymusza jakość zarówno kształcenia jak i prowadzonych prac naukowych. Niestety obecnie często konkurencja ta polega na bardziej lub mniej skutecznych sposobach „wyrwania” publicznych pieniędzy przez poszczególne uczelnie. Potrzebujemy konkurencji autentycznej, w której to jakość programów edukacyjnych i badawczych będzie decydowała o wyborze szkoły wyższej przez studentów, a za studentami będą szły środki budżetowe i prywatne.

Profesjonalne zarządzanie

Duże polskie uczelnie wyższe są niejednokrotnie jednymi z największych pracodawców w swoich regionach, zatrudniającymi po kilka tysięcy osób. Niestety jednak bardzo często kierują nimi amatorzy, powoływani w drodze tajnych wyborów przez pracowników i znaczącą reprezentację studentów. Coraz częściej władzę w uczelniach przejmują osoby słabe, niezdolne do realizacji ambitnych celów i ulegające woli zachowawczej większości. Co gorsza, zdarza się, że do władzy dochodzą uczelniane siły. Role charakterystyczne dla właściciela, nadzoru, zarządu i reprezentacji pracowników oraz studentów są w polskich uczelniach publicznych pomieszane. Organy kolegialne są zbyt liczne, co utrudnia realizację zadań i zmniejsza indywidualną odpowiedzialność ich członków.

Należy więc rozdzielić funkcje nadzoru właścicielskiego, zarządzania uczelnią oraz przedstawicielstwa społeczności akademickiej przez ukonstytuowanie

ustroju uczelni polegającego na współdziałaniu następujących organów: rady powierniczej, kolegium rektorskiego, senatu akademickiego, rady pracowniczej i samorządu studentów. Rada powiernicza mogłaby się składać z przedstawiciela ministra oraz członków wyłonionych, spośród ludzi powszechnie szanowanych i mądrych, przez: senat uczelni, władze samorządu terytorialnego i organizacje reprezentujące przedsiębiorców z regionu. Do zadań rady powierniczej powinno należeć między innymi wyłanianie, na podstawie konkursu, profesjonalnego rektora. Tylko takie, menedżerskie zarządzanie, powszechne w najlepszych uczelniach świata, pozwoli na efektywne gospodarowanie publicznymi pieniędzmi i znaczące podniesienie poziomu uczelni.

Mobilność

W najlepszych uczelniach świata ogromną rolę w kształtowaniu przyszłych liderów społeczeństwa i gospodarki odgrywa mobilność pracowników i studentów. Ułatwia to otwarcie na inne kultury, służy przełamywaniu stereotypów i rozszerza horyzonty. Brak ruchliwości kadr szkolnictwa wyższego w Polsce powoduje przywiązanie do zastanych rozwiązań i zanik dyskusji. Ułatwia też tworzenie się trwałych, nie zawsze pozytywnych, układów personalnych. Mobilność pracowników jest konieczna dla kreatywności i tworzenia zespołów, które mogłyby konkurować z najlepszymi w świecie. Niestety, przy udziale obcokrajowców w całkowitej liczbie studentów na poziomie pół procenta, Polska zajmuje ostatnie miejsce spośród 27 krajów OECD. Dla porównania, udział ten w Czechach wynosi 6,3%, przy średniej OECD wynoszącej 9,6%. Znikoma jest również mobilność pracowników wyższych uczelni, którzy w przytłaczającej większości przypadków swoją karierę ograniczają do jednej uczelni, tej którą kiedyś ukończyli (nie dotyczy to dojazdów na wykłady do drugiego, czy trzeciego pracodawcy). Prowadzi to do skostnienia procesów kształcenia oraz badań i braku pozytywnego fermentu intelektualnego.

Brak zdecydowanej i głębokiej reformy polskiego szkolnictwa wyższego, które poza zapewnieniem szerokiego dostępu do dobrej jakości kształcenia uniwersyteckiego szerokim masom młodzieży, będzie także w stanie kształcić intelektualne i profesjonalne elity, może, już w najbliższych latach, stać się główną przeszkodą w rozwoju Polski i uniemożliwić nam włączenie się do głównego nurtu przemian współczesnego świata.

Warto być tradycyjnie nowoczesnym

By zrozumieć obecny kształt Europy Środkowo-Wschodniej i uwarunkowania nim rządzące, należy spojrzeć na geografie, zmieniającą się na przestrzeni kilkuset lat. Cztery wieki temu była tutaj unia polsko-litewska, którą można uznać za pierwowzór Unii Europejskiej. Przypomnę, że liberum veto, które dzisiaj jest tak krytykowane, to nic innego jak zasada jednomyślności, stosowana teraz w UE. Oczywiście, trochę się pospieszyliśmy z tą demokracją, bo po sąsiedzku mieliśmy imperia rządzone „twardą ręką” w sposób scentralizowany. Doprowadziło to do rozbiorów i 123-letniej okupacji. Dopiero sytuacja geopolityczna po zakończeniu I wojny światowej dała nam niepowtarzalną szansę wywalczenia niepodległości.

Rozpad wielkich mocarstw w Europie Środkowo-Wschodniej doprowadził do powstania wielu państw w tym regionie. Obecnie część z nich, w tym Polska, należy do Unii Europejskiej. Warto zsumować siłę dziewięciu „nowych” krajów w UE, plus Ukrainę i Białoruś: żyje tu prawie 160 milionów ludzi, czyli więcej niż w Rosji. Również PKB tego regionu w 2009 roku było większe niż u naszego wschodniego sąsiada. Polska nie musi być liderem, ale może być znaczącym reprezentantem tej części Europy.

Współpraca na poziomie regionu nabiera szczególnego znaczenia w czasach kryzysu. Postawiłbym również tezę, że w tym newralgicznym momencie dla światowej gospodarki opłacalne są „zielone” inwestycje. Dlaczego? Jeżeli np. mamy dwa domy – jeden tradycyjny, drugi energooszczędny, to wiadomo, że ten energooszczędny kosztuje więcej, ale będzie zużywał znacznie mniej energii. Po paru latach dom energooszczędny staje się dużo bardziej opłacalny, niż tradycyjny. Odnosząc się do wypowiedzi moich przedmówców: pan Minister Grabowski zapytał – „Czy model zatrudnienia w Singapurze odpowiadałby nam?”. Myślę, że wielu z nas nie chciałoby tam pracować. Z kolei Japończycy rozwiązali sprawę w ciekawy sposób. Otóż przenoszą fabryki do innych krajów razem z kadrą techniczną, która zarabia tam mniej, ale żyje lepiej niż w Japonii.

* Wicepremier, Minister Gospodarki

Pani Prezydent Bochniarz mówiła natomiast o relacjach między kobietami a mężczyznami w biznesie. Z książki „Płeć mózgu” wynika, że nie należy się na siłę porównywać i zastępować. Trzeba natomiast wykorzystać swoje predyspozycje jako pewnego rodzaju wzajemne uzupełnianie się, tak żeby cała struktura dobrze funkcjonowała. Przypuszczam, że po „Płci mózgu”, powstanie zapewne także „Płeć biznesu”.

Chciałbym się także odnieść do wypowiedzi pana Dariusza Karłowicza z Teologii Politycznej, który ostro zarysował nam problemy suwerenności, podmiotowości, postkolonializmu i okupacji. Przyznam, że czasami też mam wrażenie, że w niektórych dziedzinach jesteśmy jakby pod okupacją. Trzeba niekiedy szukać różnych sprytnych sposobów, czasami partyzanckich, żeby sobie ze wszystkim poradzić. Najlepszy przykład – asymetryczne opcje walutowe, na których parę poważnych instytucji, korzystając z kryzysu, zarobiło miliony na naszym rynku po cichu i bez zwracania na siebie uwagi.

Mówiliśmy również o głównych wartościach europejskiej tradycji demokratycznej, takich jak wolność, równość, braterstwo. Myślę, że warto przywołać w tym miejscu także zasadę subsydiarności. Jest to dobry klucz do rozwiązywania globalnych i europejskich problemów. Porządkowanie relacji społecznych wedle tej zasady zwiększy obywatelską przestrzeń działania.

Pan profesor Jajszczyk z wielką pasją mówił natomiast o „amatorach, którzy będą wybierani na rektorów w drodze głosowania”. Pomyślałem wtedy: „Jak już profesorowie wątpią w demokrację, to co my, prości ludzie, możemy w tej sytuacji zrobić”. Jeżeli zawodzi mechanizm demokracji, to nic dziwnego, że w codziennych relacjach agresywny populizm bierze górę. Wydaje mi się, że to jednocześnie pytanie, jak i wyzwanie dla nas wszystkich: – Czy damy się ogłupić, czy będziemy dokonywali w miarę mądrych wyborów? Bo mimo wszystko demokracja nie przeczy temu, że ludzie mogą być rozsądni. Moim zdaniem szkolnictwo wyższe ma się natomiast znacznie lepiej niż służba zdrowia. Na uczelniach rektorów wybierają mądrzy ludzie. Natomiast w służbie zdrowia próbowano różnych eksperymentów centralnych, które nie do końca się sprawdziły.

Będąc we Wrocławiu, widziałem inwestycję koncernu IBM w strefie ekonomicznej – Centrum Usług Wspólnych. Tam też spotkałem się z hasłem *Mother-friendly Company*. Jeżeli firma prywatna dostrzega tego typu sprawy, to tym bardziej musi się to znaleźć także w polityce państwowej. Liczą się bowiem nie tylko cele ekonomiczne, techniczne, ale także sprawy społeczne. Byliśmy w systemie, gdzie

pieniądze się w ogóle nie liczyły, potem ich zarabianie stało się dla nas ważniejsze od ludzkich spraw. Musimy w końcu i w tym przypadku odnaleźć rozsądną równowagę.

Odwołam się do Chopina. Ponadczasowość i sława jego twórczości pokazują, że warto być tradycyjnie nowoczesnym. Nie trzeba przekreślać tradycji. Można się nią inspirować, tylko trzeba to zrobić na miarę czasów, w których żyjemy. W naszej kulturze i tradycji jest wiele ciekawych przesłań, które mogą nam pomóc znaleźć klucz do przyszłości.



INFORMACJA O KONGRESACH OBYWATELSKICH — zorganizowanych w latach 2005–2010 —

- I KONGRES OBYWATELSKI — 12.11.**2005 r.** (700 uczestników)

W stronę rozwoju opartego na wartościach i dialogu

Sesje tematyczne I Kongresu Obywatelskiego:

- Wartości, tożsamość i rozwój
- Jakich elit potrzebuje Polska?
- Wizja rozwoju
- Edukacja dla rozwoju
- Migracja — szanse i zagrożenia
- Jaka demokracja i państwo?
- Jak formować nowe pokolenie Polaków?
- Zdrowe i przejrzyste finanse publiczne
- Jakie regulacje dla gospodarki?
- Nauka dla gospodarki i społeczeństwa
- Polska w Europie i świecie

- II KONGRES OBYWATELSKI — 10.03.**2007 r.** (1130 uczestników)

Rozwój przez wspólnotę i konkurencyjność

Sesje tematyczne II Kongresu Obywatelskiego:

- Czy potrafimy wybić się na nowoczesne państwo — jak je rozumiemy?
- Kultura i demokracja w Polsce wobec rewolucji komunikacyjnej
- Jakie korzyści z migracji Polaków dla modernizacji Polski?
- Czy potrzebujemy polskich przedsiębiorstw globalnych?
- Jakiej solidarności potrzebujemy? Solidarność między pokoleniami, solidarność wobec biednych i wykluczonych, solidarność przedsiębiorstwie — jaka jest, jaka być powinna?
- Jakie wartości będą cenić Polacy w roku 2020?
- Wizja rozwoju polskiej gospodarki w kontekście globalizacji
- Enklawy modernizacji Polski. Jak powstają, jak działają, czy są wzorcem i drogą rozwoju całego kraju?
- Polskie metropolie — wyzwania globalizacji a spójność terytorialna
- Czy i jakiej polityki rodzinnej potrzebujemy? Czy polityka rodzinna jest dobrą odpowiedzią na spadek dzietności?

- III KONGRES OBYWATELSKI — 17.05.**2008 r.** (800 uczestników)

Jaka modernizacja Polski?

Sesje tematyczne III Kongresu Obywatelskiego:

- Jakie symbole Polski?
- Edukacja dla modernizacji i rozwoju
- Jaka reforma nauki i szkół wyższych?
- Drogi do dobrego rządzenia
- Jak stworzyć regiony z krwi i kości?
- Jak budować infrastrukturę dla skoku cywilizacyjnego?
- Jaka modernizacja obszarów wiejskich?

- IV KONGRES OBYWATELSKI — 17.10.**2009 r.** (1000 uczestników)

Razem wobec przyszłości

Sesje tematyczne IV Kongresu Obywatelskiego:

- Portret młodego pokolenia
- Jakie Razem Polaków w XXI wieku? Wspólnota tożsamości, zasad czy działań?
- Priorytety edukacji Polaków w XXI w.
- Jakie szkolnictwo wyższe do roku 2030?
- Priorytety rozwoju gospodarczego do roku 2030
- Jak uczynić regiony motorami modernizacji i rozwoju Polski?
- Kultura przestrzeni wobec presji rynku

- V KONGRES OBYWATELSKI — 23.10.**2010 r.** (900 uczestników)

Idea Polski XXI wieku.

Podmiotowi Polacy – Podmiotowa Polska

Sesje tematyczne V Kongresu Obywatelskiego:

- Rozwój, ale jaki? Cele i zasady rozwoju
- Jaka wspólnotowość Polaków w XXI w.?
- Jak poprawić rządzenie Polską w XXI w.? Jak zapewnić ciągłość i horyzontalność rządzenia oraz partycypację obywatelską?
- Drogi rozwoju kulturowego Polaków
- Przestrzeń dla komunikacji i dialogu Polaków. Warunki konieczne dla dobrej komunikacji i dialogu Polaków
- Interesy Polski w Europie i na świecie
- Rozwój lokalny. Bariery i stymulanty
- Edukacja XXI w. Cele, miejsca, metody
- Polskie style życia. Między miastem a wsią
- Talenty Polaków. W czym możemy być najlepsi?

Razem w **pięciu** Kongresach wzięło udział:

- **327** panelistów
- **4 530** uczestników, przedstawicieli administracji centralnej i lokalnej, NGO's, biznesu, środowisk naukowych, organizacji studenckich, młodzieży oraz społeczeństwa obywatelskiego z różnych części Polski

Materiały kongresowe i więcej o Kongresach na **www.pfo.net.pl**

KONGRESY OBYWATELSKIE W OPINII UCZESTNIKÓW (w latach 2005–2010)

I Kongres Obywatelski – listopad 2005 r.

(...) **Inicjatywa** zwołania Kongresu Obywatelskiego, a w ślad za nim stworzenia stałego forum dyskusyjnego, **jest niesłuchanie cenna i może odegrać ważną dla Polski rolę**. Głos świadomych obywateli musi zabrzmieć silnie i zdecydowanie, jeśli chcemy, aby Polska była rzeczywiście państwem obywatelskim. Przebieg Kongresu wyraźnie dowiódł, że jest to możliwe, że istnieją środowiska zdolne do debaty nad przyszłością Państwa i Społeczeństwa i mające wiele gotowych przemyśleń. I dlatego propozycja powołania Forum Obywatelskiego jest ze wszech miar słuszna i pożyteczna. (...)

Jerzy Regulski, Prezes, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej

„Organizację Kongresu Obywatelskiego a przede wszystkim inicjatywę utworzenia Polskiego Forum Obywatelskiego, uważam za **ważny krok w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego**. Pożądane byłoby jednak utworzenie internetowej sieci obywatelskich forów problemowych i regionalnych, aby PFO funkcjonowało aktywnie przez 365 dni w roku i w skali całego kraju.”

Józef Wieczorek, Prezes Fundacji, Niezależne Forum Akademickie

(...) Z dużą przyjemnością uczestniczyłem w Kongresie Obywatelskim, jaki odbył się w lutym bieżącego roku w Warszawie. Spotkania zwłaszcza w grupach tematycznych były bardzo ciekawe i twórcze (...)

Wojciech Magdoń

„Jestem pod wrażeniem Kongresu. **Takie wydarzenia upewniają mnie w przekonaniu, że istnieje Polska prawdziwa, tak różna od tej medialnej**. Polska ludzi kompetentnych, żarliwie prezentujących swe przekonania, autentycznie zaangażowanych w proces Naprawy Rzeczypospolitej. W trakcie Kongresu ścierały się poglądy czasem całkowicie odmienne, ale motywacje sporów nie były związane z egoistycznymi celami uczestników lecz pragnieniem wypracowania płaszczyzny porozumienia. Spotkali się wybitni znawcy dziedzin szczegółowych, studenci, działacze samorządowi, ludzie młodzi i starsi, poświęcając swój czas na dyskusję o naszych sprawach. Myślę, że Kongres spełnił również rolę edukacyjną pozwalając uczestnikom na ubogacenie swych horyzontów. Sądzą, że kontynuacja tego inspirującego doświadczenia jest ze wszech miar pożądana.”

Marek Darecki, WSK „PZL-Rzeszów” S.A.

„Mamy nadzieję, że Kongres Obywatelski zapoczątkuje szeroko pojęty dialog społeczny, który przyczyni się do nagłośnienia wniosków wypływających z tej dyskusji, wypracowania wizji państwa obywatelskiego, wykreowania nowej sylwetki polskiego polityka zarazem będzie inicjatorem i promotorem nowych elit politycznych, sprawi, że głos zwykłych obywateli będzie słyszany i brany pod uwagę w kształtowaniu wewnętrznej i międzynarodowej polityki społeczno-gospodarczej Polski. Naszym zdaniem jest to **właściwy krok do budowania państwa obywatelskiego.**”

Barbara Radziewicz, Prezes Zarządu Głównego Ogólnopolskiego Związku Bezrobotnych

„Kongres Obywatelski był dokładnie tym, czym miał być: dobrowolnym spotkaniem rodaków z różnych stron Rzeczypospolitej, spod różnych szyldów i sztandarów, ludzi różnych generacji, profesji i przekonań, ale przede wszystkim myślących i wrażliwych jako o b y w a t e l e, których łączy poczucie, lub może przecucie?, że oto znów mają coś ważnego do zrobienia...”

Jacek Jakubiec, Fundacja Kultury Ekologicznej

II Kongres Obywatelski – kwiecień 2007 r.

„Chciałbym serdecznie podziękować za organizację Kongresu i za umożliwienie mi wzięcia aktywnego w nim udziału. Moim zdaniem i tym razem Kongres był sukcesem. Tego typu **okazje do spotkań i wymiany poglądów osób z różnych środowisk są bardzo potrzebne**, szczególnie kiedy tak ważne tematy są na co dzień tak bardzo pomijane.”

dr Dominik Batorski, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski

„W imieniu uczestników II Kongresu z ramienia Ogólnopolskiego Związku Bezrobotnych serdecznie Państwu dziękuję za zaproszenie i umożliwienie nam udziału w II Kongresie Obywatelskim, który był dla nas świetną okazją do wymiany poglądów, doświadczeń, nawiązaniem kontaktów z innymi działaczami. (...) Wiadomości wyniesione z obu Kongresów są nam **bardzo przydatne w codziennej pracy z człowiekiem.**”

*Barbara Radziewicz, Prezes, Ogólnopolski Związek Bezrobotnych
Zarząd Główny*

„Rodzinna reakcja po wystąpieniu Pana Profesora Sztompki z Uniwersytetu Jagiellońskiego była czymś nieoczekiwanym i spontanicznym; przestaliśmy jeść śniadanie a po zakończeniu wypowiedzi, proszę mi wierzyć, cztery osoby wstały i zaczęłyśmy bić brawa. Szanowny Panie! **czegoś tak wspaniałego nigdy nie przeżyliśmy.**”

Barbara Boruta

III Kongres Obywatelski – maj 2008 r.

„Gratuluje inicjatywy kolejnego Kongresu Obywatelskiego i bardzo trafnych tematów.(...)”

Adam Edward Szczepanowski, Stowarzyszenie ODNOWA RODZIN

„Proszę przyjąć gratulacje za świetnie zorganizowany i ciekawy III Kongres Obywatelski. To bardzo **cenna inicjatywa** Instytutu Badań nad Gospodarką Rynkową dla tworzenia społeczeństwa obywatelskiego.”(...)

Jadwiga Zaręba, Doradca Prezesa Zarządu Banku BPH

„Po raz pierwszy uczestniczyłam w (III) Kongresie Obywatelskim i jestem pod wrażeniem zarówno postaw jak i treści wygłaszanych przez głównych prelegentów sesji plenarnych.”

*Halina Siemaszko, Prezes Zarządu Fundacji,
Ośrodek Promowania Przedsiębiorczości*

„Bardzo dziękuję za zaproszenie na III Kongres Obywatelski. Zapewniam Pana, że w miarę możliwości śledzę uważnie kolejne edycje zainicjowanego przez Pana zgromadzenia.

Publikowane przez Państwa materiały stanowią **niezwykle cenne źródło inspiracji** między innymi w działalności Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego oraz wydawanego przez nas kwartalnika „Przegląd Wielkopolski”.

*Stanisław Stópien, Prezes, Wielkopolskiego Towarzystwa
Kulturalnego w Poznaniu*

„Bardzo dziękuję za zaproszenie. Kongres Obywatelski to **niezwykle cenna i ważna inicjatywa.**”

dr Kaja Gadowska, Instytut Socjologii, Uniwersytet Jagielloński

„Bardzo cenie **inicjatywę rozbudzania myśli obywatelskiej**, uważam, że jest ona szczególnie istotna w dzisiejszym stadium rozwoju i dojrzewania obywatelskiego naszego społeczeństwa.”

Stanisław Daniel Kotlinski, Międzynarodowy Menadżer Kultury

IV Kongres Obywatelski – październik 2009 r.

„Serdecznie dziękuję za możliwość uczestniczenia w IV Kongresie Obywatelskim! Kongres był doskonale zorganizowany, niezwykle ciekawe debaty plenarne i tematyczne, świetny dobór prelegentów. Wszyscy byli doskonali! Kierowany przez Pana Instytut jest chyba dzisiaj **jedyną instytucją** podejmującą się organizowania **debat publicznych na ważne tematy**, dotyczące przecież nas wszystkich – całego społeczeństwa.”

Gabriela Ozorowska, Prezes Stowarzyszenia Przyjaciół Puszczykowa

„Serdecznie gratulujemy doskonałej organizacji wspaniałego przedsięwzięcia, jakim był IV Kongres Obywatelski. Miło nam było w nim uczestniczyć.”

Krakowskie Stowarzyszenie Przestrzeń–Ludzie–Miasto

„Proszę przyjąć szczerze podziękowania za zorganizowanie świetnego merytorycznie i organizacyjnie Kongresu. Sądzę, że wielu obywatelom **brakuje poważnej rozmowy o sprawach publicznych**.”

Marian Juszczyński, Warmia i Mazury

„W imieniu Fundacji „Rodzice Szkole” serdecznie dziękuję za zorganizowanie i przeprowadzenie tak **wspaniałego przedsięwzięcia**, jakim był IV Kongres Obywatelski. W tym dniu, wśród wielu osób zaangażowanych w rozmaite działania obywatelskie, pozytywnie myślących i mających świadomość, że „nic o nas bez nas” **poculiśmy się wszyscy ważni i razem**.”

Maria Szpilowska, Prezes Zarządu Fundacji „Rodzice Szkole”

„Gratuluję pełnego sukcesu już i **proszę o kontynuowanie wspaniałej działalności** jednej w tych czasach godnych zainteresowania. Dziękuję”

Franciszek Ufnal, Stowarzyszenie Byłych Pracowników Polmot

„Gratulacje za wytrwałość, poziom i **sens** tego co Pan robi”

Piotr W. Fuglewicz, TiP sp. z o. o.

„Jako uczestnik Kongresu gratuluję serdecznie udanej, kolejnej inicjatywy i skutecznej realizacji, zwiększającej tak dzisiaj potrzebny nam, Polakom, kapitał społeczny.”

Marek Szurawski, Prezes Ecce Homo XXI

„Dziękuję bardzo za umożliwienie mi uczestnictwa w tak wspaniale zorganizowanym Kongresie.”

Ewa Wichrowska

„Składam wyrazy szacunku oraz serdeczne podziękowanie za możliwość poznania Pana oraz przeżycia IV Kongresu Obywatelskiego. **Koncepcja i realizacja wzbudziła mój podziw.**”

Jacek Pelczar, ZESPÓŁ EKSPERTÓW MANAGER

„Dziękuję bardzo za inicjatywę Kongresu Obywatelskiego. Dla mnie, jednego z bardzo licznych uczestników (obywateli) przysłuchujących się ciekawym wypowiedziom znakomitych Gości, Kongres był **inspiracją do wzbogacenia wiedzy i spojrzenia na pewne kwestie obywatelskie z perspektywy innego punktu widzenia.**

Cieszy mnie także fakt, że zachowaliśmy optymizm a dzięki takim jak Kongres działaniom i Państwa zaangażowaniu, krok po kroku kształtuje się świadomość społeczeństwa obywatelskiego.”

Barbara Kosicka, Dyrektor, Krajowa Izba Gospodarcza

„Pragnę podziękować za zaproszenie na kongres i możliwość zabrania głosu. **Podziwiam tę wielką pracę (...).**”

Agnieszka Kłakówna, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie

„Kongres był **wielkim sukcesem** pod każdym względem.”

Marek Kwiek, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

„Przede wszystkim – jeszcze raz gratulacje z powodu **znakomitej inicjatywy** i świetnie zorganizowanej imprezy. Jest sprawą ogromnej wagi żeby rozmawiać o sprawach dla Polski najważniejszych. (...)

Piotr Grabiec, Instytut Technologii Elektronowej

V Kongres Obywatelski – październik 2010 r.

„Po raz kolejny udało się stworzyć atmosferę **rzeczywistej, merytorycznej, obywatelskiej debaty**”.

Joanna Orlik, Dyrektor Małopolskiego Instytutu Kultury

„Chciałbym podziękować za możliwość uczestnictwa w tym interesującym i **istotnym dla poprawy jakości życia społecznego wydarzeniu**. Jestem pod wrażeniem zarówno skali jak i jakości tego przedsięwzięcia. Nie będę ukrywać podziwu dla wielu znaczących dla naszego kraju osób angażujących się przede wszystkim czynnie, na co dzień, w ogólnospołeczną misję jaką jest promowanie tych aktywnych postaw. (...) Pokrzepiające jest dla młodego człowieka świadectwo takich zachowań. Budujące, że wśród tych osób znaleźli się przedstawiciele zarówno biznesu jak i organizacji społecznych i kulturowych. (...)

Jeszcze raz bardzo dziękuję za tę **lekcję obywatelskości**. Dziękuję za wszystkie przykłady i świadectwa zaangażowania tak wielu ważnych dla Polski osób.

Piotr Barański, Starszy Referent, Urząd Komisji Nadzoru Finansowego

„**Ruch obywatelski**, który Pan zbudował w ciągu kilku lat jest rzeczywiście **imponujący**. Ostatni Kongres jest tego dobitnym przykładem. (...)

To swoisty fenomen w czasach, gdy mówi się i często widzi, że mało kto się chce angażować gdy nie widzi korzyści dla siebie. Pan nie oferuje żadnych korzyści, wręcz przeciwnie oczekuje zainwestowania czasu i energii wielu ludzi a jednak tym ludziom trudno Panu odmówić.

Gratuluje również bardzo udanego Kongresu. Miło było patrzeć na pełną aulę uczestników, żywe dyskusje podczas paneli i ciekawe wykłady / wystąpienia.

Jestem przekonany, że tematy/wyzwania podejmowane przez PFO i Kongres zyskują coraz większe zainteresowanie i poparcie wśród zaangażowanych obywateli.”

Bogdan Rogala, General Manager Professional Lighting Solutions Central Europe

„To piękna i ważna inicjatywa, której znaczenie rośnie z roku na rok. Pana olbrzymim sukcesem jest to, że tak **wielu ludziom chce się stawiać sobie pytania** dotyczące dobra wspólnego **i wspólnie szukać rozwiązań**. Zaprosił Pan wspaniałych ludzi, wielu wystąpień słuchałam z wielkim zainteresowaniem i prawdziwą przyjemnością”.

dr Marzena Żylińska, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Toruniu

„Najuprzejmiej dziękuję za możliwość wystąpienia na V Kongresie Obywatelskim. Kongres był bardzo udanym wydarzeniem, a panel, w którym miałam przyjemność wystąpić, był dla mnie **merytoryczną i ciekawą okazją do wymiany przemyśleń** z moimi bardzo zdolnymi rówieśnikami oraz z autorytetami – profesorami i redaktorami. (...)”

dr Karolina Wigura, Kultura Liberalna

„Jeszcze raz dziękuję za możliwość uczestnictwa w tak ważnym wydarzeniu. Gratuluję, dziękuję. To **genialna inicjatywa**. To również doskonały przykład wzorowej organizacji, świetnie dobranych tematów, imponującej listy Gości, bardzo wysokiego poziomu wystąpień i gruntownej analizy przedstawianych tematów. Cieszę się, że już kolejny raz w Kongresie mogłam uczestniczyć. Dla mnie, osoby z najgłębszej z możliwych polskich prowincji Kongres był również wielkim wydarzeniem towarzyskim i terapeutycznym z zakresu terapii psychiczno-socjalizującej. Pięknie dziękuję.”

Jerzy Nazaruk, działacz społeczny z Sejny

GŁOSY DOTYCZĄCE POLSKIEGO FORUM OBYWATELSKIEGO

„(...) od dłuższego czasu uważnie i z ogromnym zainteresowaniem śledzę projekt PFO (bardzo mi osobiście bliski), przeczytałem wszystkie dostępne materiały oraz skutecznie korzystam **z żywych i niezwykle istotnych opinii, ocen, diagnoz i sugestii** wspaniałych autorytetów.

Gratuluję Państwu aktywności oraz znakomitego poziomu!

*Krzysztof Markiel, Dyrektor, Urząd Marszałkowski
Województwa Małopolskiego (2008)*

„Dziękuję za zaproszenie do udziału w Forum. Mam poczucie, że uczestniczyłam w **potrzebnym i wartościowym spotkaniu**.

Joanna Orlik, Dyrektor Małopolskiego Instytutu Kultury (2009)

„Serdecznie dziękuję za wiadomość. Cieszę się z Waszych nowych sukcesów i inicjatyw.”

Hania Brycz, Uniwersytet Gdański (2009)

„Serdecznie dziękuję za informacje i podejmowanie **cennych inicjatyw**.”

Grażyna Bogucka, Wydawnictwo STENTOR (2009)

„Dziękuję za interesującą publikację. Ponieważ jestem z moimi studentami Uniwersytetu Warszawskiego nie tylko w kontakcie osobistym ale też elektronicznym – za ich zgodą wysyłam to, co moim zdaniem jest **potrzebne do ich kształcenia**. Proszę przyjąć wyrazy poważania.”

Ryszard J. Lassota, Ph.D. (2009)

„Bardzo dziękuję za informacje o publikacjach. Pierwszą z nich otrzymałem także pocztą i wzbudziła moje **ogromne zainteresowanie**.”

Leszek Rafalski, Dyrektor Instytutu Badawczego Dróg i Mostów (2009)

„Pozdrawiamy bardzo serdecznie, życzymy ciągle **otwartości umysłu i determinacji w działaniu na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego**.

Nie jest prosto dotrzeć do wszystkich ludzi, i to też nie jest możliwe. Niemniej każdy człowiek, który zrozumie więcej, a potem jeszcze wniesie swój wkład w środowisko, jest dodatkową nadzieją, że naszym dzieciom czy wnukom pozostawimy lepszą Polskę.”

Hanna Ilnicka, Femina (2009)

„Chciałabym Państwu, a w szczególności p. Janowi Szomburgowi podziękować za organizację debat obywatelskich. Niezmiernie cieszy fakt, że na debatach kongresowych poruszane są najistotniejsze tematy dotyczące dróg rozwoju Polski, które z jednej strony budzą kontrowersje, z drugiej zaś są skrzętnie pomijane. Miałam przyjemność uczestniczyć w dwóch debatach (Gdańsk, Warszawa). Staram się przenosić problematykę kongresową na grunt lokalny. (...) Dziękuję Państwu za otwartość.”

Danuta Sroka, Miejska Biblioteka Publiczna w Słupsku (2010)

„Dziękuję za wszelkie informacje i materiały, które są dla mnie cenne.”

*Danuta Kwaśnik, Niepubliczny Ośrodek Kształcenia ustawicznego
Edukacja Plus w Radomiu (2010)*

„W imieniu grupy obywateli miasta Kudowy Zdroju informuję, że w trakcie kampanii wyborczej do samorządu w 2010r., nasz Komitet Wyborczy „Rozwój Kudowy Zdroju” zapowiadał utworzenie – po wyborach – koła Polskiego Forum Obywatelskiego w Kudowie Zdroju. Na dużym zgromadzeniu obywateli uzyskaliśmy bardzo pozytywną opinię co do takich działań. Wybory wygrał nasz komitet. Przed dwoma laty miałem okazję poznać idee i działania PFO, w trakcie spotkania z dr Szomburgiem w Poznaniu. Uważamy, że **PFO to bardzo dobra inicjatywa.**”

*Bronisław MJ Kamiński, Redaktor Naczelny kwartalnika „Pamiętnik Kudowski”,
Dyrektor Muzeum w Kudowie Zdroju (2010)*

LISTA MÓWCÓW KONGRESÓW OBYWATELSKICH

Zorganizowanych w ramach Polskiego Forum Obywatelskiego w latach 2005–2010
(w kolejności alfabetycznej)

1. Pan **Paweł Adamowicz**, Prezydent Miasta Gdańska – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim (2009)*
2. Pan **Rafał Antczak**, Główny Ekonomista, Grupa PZU S.A. – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
3. Ks. **Andrzej Augustyński**, Przewodniczący Zarządu Głównego, Stowarzyszenie „U Siemachy” – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
4. Pan dr hab. **Tadeusz Bartoś**, prof. AH, Akademia Humanistyczna im. Aleksandra Gieysztora – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
5. Pan dr **Dominik Batorski**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
6. Pan **Edwin Bendyk**, Redaktor, Tygodnik Polityka – *Udział w I, IV oraz w V Kongresie Obywatelskim (2005, 2009, 2010)*
7. Pan dr hab. **Ireneusz Bialecki**, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, Centrum Badań Polityki Naukowej Szkolnictwa Wyższego – *Udział w I i V Kongresie Obywatelskim (2005, 2010)*
8. Pan **Jan Krzysztof Bielecki**, Przewodniczący Rady Gospodarczej przy Prezesie Rady Ministrów, były Premier RP – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*
9. Pani dr **Henryka Bochniarz**, Prezydent PKPP Lewiatan – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Potencjał kobiet – jaki jest i jak go wykorzystać?” (2010)*
10. Pan **Paweł Bochniarz**, były Prezes Zarządu, IDEA! Management Consulting S.A. – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Na czym oprzeć rozwój gospodarczy?” (2009)*
11. Pani dr **Małgorzata Bogunia-Borowska**, Instytut Socjologii, Uniwersytet Jagielloński – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak zmienia się nasza codzienność i jaki portret Polaków kreśli?” (2010)*
12. Pan **Jakub Boratyński**, Dyrektor Programów Międzynarodowych, Fundacja im. Stefana Batorego – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
13. Pan **Mirosław A. Boruc**, Prezes, Instytut Marki Polskiej – *Udział w III Kongresie Obywatelskim (2008)*
14. Pan **Bogdan Borusewicz**, Marszałek Senatu RP – *Udział w I Kongresie Obywatelskim: „Idea Solidarności dziś”, w II Kongresie Obywatelskim: „Wierzę w społeczeństwo obywatelskie” oraz w III Kongresie Obywatelskim (2005, 2007, 2008)*
15. Pani **Małgorzata Bos-Karczewska**, Polonia.NL – portal Polonii Holenderskiej – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
16. Pan prof. dr hab. **Paweł Boski**, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jakie kierunki i sposoby odnowy kulturowej Polaków?” (2010)*
17. Pan dr **Juliusz Braun**, dyrektor Departamentu Strategii i Analiz, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak budować kapitał społeczny w Polsce?” (2010)*
18. Pani dr **Marta Bucholc**, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jaką skrzynką z narzędziami rozwoju kulturowego dysponujemy?” (2010)*
19. Pani **Urszula Budzich-Szukała**, Dyrektor, Biuro Rozwoju Lokalnego i Inicjatyw Obywatelskich, Fundacja „Fundusz Współpracy” – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Potencjał modernizacyjny wsi wynikający z aktywności obywatelskiej” (2009)*

20. Pani dr hab. **Izabella Bukraba-Rylska**, prof. UW, Polska Akademia Nauk, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN – *Udział w II i w III Kongresie Obywatelskim* (2007, 2008)
21. Pan prof. dr hab. **Jerzy Buzek**, Przewodniczący Parlamentu Europejskiego – *Udział w I, II i III Kongresie Obywatelskim – Jaka modernizacja Polski?* (2005, 2007, 2008)
22. J.M. prof. dr hab. **Katarzyna Chałasińska-Macukow**, Rektor Uniwersytetu Warszawskiego – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
23. Pani dr **Agnieszka Chłoń – Domińczak**, Instytut Statystyki i Demografii, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak zapewnić ciągłość i horyzontalność działania władz centralnych?”* (2010)
24. Pan **Bogusław Chrabota**, Dyrektor Anteny – Redaktor Naczelny, Telewizja Polsat S.A. – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
25. Pan **Michał Chyczewski**, były Wiceminister Skarbu, Doradca Prezesa Banku Gospodarstwa Krajowego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
26. Pan dr **Marek A. Cichocki**, Centrum Europejskie Natolin – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
27. Pan dr hab. **Janusz Czapiński**, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, Wydział Psychologii – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Czy budowa kapitału społecznego jest najważniejszym zadaniem edukacji w Polsce?” oraz IV Kongresie Obywatelskim: „Poprawa współdziałania Polaków warunkiem dalszego rozwoju Polski”* (2008, 2009)
28. Pan prof. dr hab. **Jacek Czaputowicz**, Dyrektor Krajowej Szkoły Administracji Publicznej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
29. Pani **Katarzyna Czekierda**, Magazyn Obywatel – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
30. Pani dr **Grażyna Czetwertyńska**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych „Antes Liberales” – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
31. Pan dr hab. **Marek Czyżewski**, prof. nadzw. UŁ, Zakład Badań Komunikacji Społecznej, Uniwersytet Łódzki – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
32. Pan dr **Piotr Dardziński**, Dyrektor, Centrum Myśli Jana Pawła II – *Udział w II i IV Kongresie Obywatelskim* (2007, 2009)
33. Pan dr **Marek Darecki**, Prezes Zarządu, WSK „PZL-Rzeszów” S.A. – *Udział w I Kongresie Obywatelskim, II Kongresie Obywatelskim: „Jak zmienić najbiedniejszy region Europy w bogaty region high-tech? Przypadek Doliny Lotniczej i Podkarpacia” oraz w III Kongresie Obywatelskim: „Jakich szkół wyższych potrzebuje przemysł?”* (2005, 2007, 2008)
34. Pani dr hab. **Małgorzata Dąbrowska**, prof. UŁ, Uniwersytet Łódzki, Instytut Historii – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
35. Pani **Justyna Dąbrowska**, Redaktor Naczelna, Miesięcznik „Dziecko” – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
36. Pan **Paweł Dobrowolski**, Trigon – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
37. Pan **Stanisław Drzażdżewski**, Radca Generalny, Ministerstwo Edukacji Narodowej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Nowy podział ról i sposobów ich wykonywania w edukacji przyszłości”* (2010)
38. Pani **Małgorzata Dudziak**, Wojewódzki Urząd Pracy w Krakowie – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Małopolskie Partnerstwo na rzecz Kształcenia Ustawicznego”* (2010)
39. Pan **Stefan Dunin-Wąsowicz**, Director, BPI Polska, Strategy and M&A Consulting – *Udział w I Kongresie Obywatelskim: „Wizja rozwoju Polski”, II, IV i V Kongresie Obywatelskim* (2005, 2007, 2009, 2010)

40. Pan dr **Maciej Duszczyk**, Instytut Polityki Społecznej, Uniwersytet Warszawski – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
41. Pan **Rafał Dutkiewicz**, Prezydent Wrocławia – *Udział w II Kongresie Obywatelskim: „Jak budować prorozwojową wspólnotę dużego miasta – przykład Wrocławia”* (2007)
42. Pani **Elżbieta Dymna**, Prezes, Stowarzyszenie Moje miasto a w nim – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
43. Pan **Olgierd Dziekoński**, Sekretarz Stanu, Kancelaria Prezydenta RP – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
44. ś.p. Pani **Irena Dzierzgowska**, Miesięcznik „Dyrektor Szkoły” – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
45. Pani dr hab. **Barbara Fatyga**, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych – *Udział w II i w V Kongresie Obywatelskim: „Jakie cele i sposoby edukacji kulturowej Polaków?”* (2007, 2010)
46. Pan dr **Jan Fazlagić**, Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
47. Pani **Barbara Fedyszak-Radziejowska**, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Czy polska wieś wróciła przez Brukselę do Polski?”* (2008)
48. Pan dr **Jarosław Flis**, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Dziennikarstwa i Komunikacji Społecznej – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
49. Pan **Roland Freudenstein**, Head of Research, Center for European Studies – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
50. Pani **Krystyna Fuerst**, Prezes Akademii Inicjatyw Społecznych – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Bariery i stymulanty rozwoju społeczności wiejskich”* (2010)
51. Pan dr hab. inż. **Roman Galar**, prof. PWiR, Politechnika Wrocławska, Instytut Cybernetyki Technicznej – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Ile konkurencji i jaka konkurencja w nauce?”* (2008)
52. Pan prof. dr hab. **Juliusz Gardawski**, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Katedra Socjologii Ekonomicznej – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
53. Pan dr **Dariusz Gawin**, Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim: „Tożsamość polska w perspektywie historycznej”* (2005)
54. Pani dr **Aneta Gawkowska**, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Wspólnotowość w duchu komunitariańskim”* (2010)
55. Pan dr **Maciej Gdula**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii, „Krytyka Polityczna” – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Jaka solidarność Polaków w XXI wieku?” oraz w V Kongresie Obywatelskim: „Wspólnotowość w duchu demokratycznym”* (2009, 2010)
56. Pani dr hab. **Anna Giza-Poleszczuk**, prof. UW, Uniwersytet Warszawski, Wydział Filozofii i Socjologii, Instytut Socjologii – *Udział w II i w V Kongresie Obywatelskim* (2007, 2010)
57. Pan **Andrzej Godlewski**, Szef działu Opinii, Polska the Times – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
58. Pan prof. dr hab. **Wiesław Godzic**, Dyrektor Instytutu Kultury i Komunikowania, Redaktor Naczelny kwartalnika „Kultura Popularna”, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
59. Pani **Aleksandra Gołdys**, Projekt Społeczny 2012 – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Co o talentach Polaków mówią badania Instytutu Socjologii UW?”* (2010)
60. Pan **Marcin Gomoła**, Stowarzyszenie Pokolenie'89 – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)

61. Pan prof. dr hab. **Grzegorz Gorzelak**, Uniwersytet Warszawski, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
62. Pan **Jarosław Gowin**, Poseł na Sejm RP – *Udział w I Kongresie Obywatelskim oraz w III Kongresie Obywatelskim: „Tożsamość i wartości polskiej modernizacji”* (2005, 2008)
63. Pani dr hab. **Mirosława Grabowska**, Dyrektor Naczelna, Centrum Badania Opinii Społecznej – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
64. Pani **Izabela Grabowska-Lusińska**, Uniwersytet Warszawski – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
65. Pan dr **Maciej Grabowski**, Podsekretarz Stanu, Ministerstwo Finansów – *Udział w I, II, III, IV i w V Kongresie Obywatelskim* (2005, 2007, 2008, 2009, 2010)
66. Pan dr **Bogusław Grabowski**, Prezes Zarządu, Skarbiec Asset Management Holding – *Udział w I i IV Kongresie Obywatelskim: „Wyzwania rozwojowe Polski”* (2005, 2009)
67. Pan **Ryszard Grobelny**, Prezydent Miasta Poznania – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
68. Pan **Waldemar Guba**, Dyrektor, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Departament Programowania i Analiz – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Ekonomiczne zasoby, szanse i kierunki rozwoju polskiego rolnictwa”* (2008)
69. Pan **Jarosław Guguła**, Redaktor Naczelny Wydarzeń Polsatu – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
70. Pan dr hab. **Jacek Guliński**, Zastępca Dyrektora, Poznański Park Naukowo-Technologiczny Fundacji UAM – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
71. Pan **Szymon Gutkowski**, Prezes, DDB Warszawa Sp. z o.o. / Prezes Fundacji Centrum Cyfrowe Projekt: Polska – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
72. Pani **Katarzyna Hall**, Minister Edukacji Narodowej – *Udział w I, II i IV Kongresie Obywatelskim* (2005, 2007, 2009)
73. Pan **Łukasz Hardt**, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych – *Udział w I i II Kongresie Obywatelskim* (2007, 2008)
74. Pan prof. dr hab. **Jerzy Hausner**, Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie, Wydział Ekonomii i Stosunków Międzynarodowych – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
75. Pan **Władysław Husejko**, Marszałek Województwa Zachodniopomorskiego – *Udział w IV i w V Kongresie Obywatelskim” Rola samorządowych województw w stymulowaniu rozwoju lokalnego”* (2009, 2010)
76. Pani prof. dr hab. Danuta **Hübner**, Przewodnicząca Komisji Rozwoju Regionalnego Parlamentu Europejskiego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Węzły gordyjskie rządy w Polsce na tle Unii Europejskiej”* (2010)
77. Pan **Stanley Hyduke**, Aldec – ADT – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jaka edukacja dla sukcesu Polaków i Polski w XXI wieku?”* (2008)
78. Pan dr **Wacław Idziak**, Koszalińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Musimy wymyślić wieś od nowa”* (2008)
79. Pan prof. dr hab. **Andrzej Jajszczyk**, Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie – *Udział w I i w V Kongresie Obywatelskim* (2005, 2010)
80. Pan prof. dr hab. **Bohdan Jałowiecki**, Uniwersytet Warszawski, Centrum Europejskich Studiów Regionalnych i Lokalnych – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
81. Pani **Krystyna Janda**, aktorka, organizatorka Teatru Polonia – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Moja Polska marzeń wywiedziona z doświadczeń własnych”* (2010)

82. Pan **Janusz Jankowiak**, Główny Ekonomista, Polska Rada Biznesu – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
83. Pan doc. dr hab. **Krzysztof Jasiecki**, Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
84. Pan **Kazimierz Jaworski**, Regionalne Towarzystwo Rolno-Przemysłowe „Dolina Strugu” – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
85. Pani prof. dr hab. **Janina Jóźwiak**, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Instytut Statystyk i Demografii – *Rozwój czy stagnacja, czyli jak wykorzystać potencjał demograficzny Polski?* (2010)
86. Pan **Jerzy Jurecki**, Tygodnik Północny – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*
87. Pani **Katarzyna Kalinowska**, Uniwersytet Warszawski, Ośrodek Badań Młodzieży – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim (2009)*
88. Pani **Małgorzata Kałużyńska**, Dyrektor, Departament Polityki Ekonomicznej, Ministerstwo Spraw Zagranicznych – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Szanse i zagrożenia kreowane przez zmieniającą się Unię Europejską” (2010)*
89. Pan **Andrzej Kanthak**, były Prezes, Polska Agencja Informacji i Inwestycji Zagranicznych – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
90. Pan dr **Dariusz Karłowicz**, Teologia Polityczna – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak wygląda nasz potencjał etyczny i jakiego potencjału nam potrzeba do dalszego rozwoju?” (2010)*
91. Pan **Krzysztof Kasianiuk**, Collegium Civitas, Katedra Politologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
92. Pan prof. dr hab. **Jan Kieniewicz**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Badań Interdyscyplinarnych „Antes Liberales” – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
93. Pani **Renata Kim**, Wprost – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim (2009)*
94. Pan prof. dr hab. **Michał Kleiber**, Prezes, Polska Akademia Nauk – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jak sprostać wyzwaniom cywilizacyjnym?” (2008)*
95. Pani dr hab. **Zofia Agnieszka Kłakówna**, Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie – *Udział w IV i w V Kongresie Obywatelskim: „Cele edukacji w XXI w.” (2009, 2010)*
96. Pan **Marek Kłoczko**, Sekretarz Generalny, Krajowa Izba Gospodarcza – *Udział w III Kongresie Obywatelskim (2008)*
97. Pan **Maciej Kochanowicz**, Fundacja Rozwoju Społeczeństwa Informacyjnego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*
98. Pan **Krzysztof Koehler**, Dyrektor, TVP Kultura – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
99. Pan dr hab. **Tomasz Komornicki**, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Infrastruktura transportowa – ostatnia szansa rozwoju” i w V Kongresie Obywatelskim: „Nowy kręgosłup komunikacyjny Polski – czyli jak zwiększyć inteligencję i spójność Polski?” (2008, 2010)*
100. Pan **Grzegorz Kostrzewa-Zorbas**, Przewodniczący Komisji Strategii Rozwoju Regionalnego, Sejmik Województwa Mazowieckiego – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Czy polskie regiony mogą być silne w Europie i świecie?” (2008)*
101. Pani prof. dr hab. **Irena Kotowska**, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Instytut Statystyki i Demografii – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
102. Pan dr hab. **Marek Krajewski**, prof. UAM, Instytut Socjologii, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*

103. Pan prof. dr hab. **Zdzisław Krasnodebski**, Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie, Katedra Współczesnej Myśli Socjologicznej – *Udział w I, II i IV Kongresie Obywatelskim: „Po co nam sukces zbiorowy w XXI w.?”* (2005, 2007, 2009)
104. Pani **Magdalena Krawczyk**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Studiów Społecznych – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jakich szkół wyższych pragniemy?”* (2008)
105. Pan **Arkadiusz Krężel**, Przewodniczący Rady Nadzorczej, Impexmetal S.A. – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
106. Pani **Barbara Kudrycka**, Minister Nauki i Szkolnictwa Wyższego – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
107. Pan **Wacław Kunc**, Dyrektor, Opera na Zamku w Szczecinie – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
108. Pan **Lesław Kuzaj**, Dyrektor GE w Europie Środkowej, GE International S.A. – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jak zapewnić samodzielność energetyczną wsi?”* (2008)
109. Pan dr hab. **Roman Kuźniar**, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Uniwersytet Warszawski, doradca Prezydenta RP – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Interesy globalne Polski w transformującym się świecie”* (2010)
110. Pan **Aleksander Kwaśniewski**, Prezydent RP w latach 1995-2005 – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
111. Pan prof. dr hab. **Stefan Kwiatkowski**, Komitet Nauk Pedagogicznych PAN – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jakich kwalifikacji będzie potrzebowała polska gospodarka w roku 2020?”* (2008)
112. Pan **Aleksander Kwiatkowski**, Prezes, AT Kearney – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jaka infrastruktura dla konkurencyjności przedsiębiorstw?”* (2008)
113. Pan dr hab. **Marek Kwiek**, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu, Centrum Studiów nad Polityką Publiczną – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
114. Pan dr **Jerzy Lackowski**, Uniwersytet Jagielloński, Studium Pedagogiczne – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
115. Pan **Miroslaw Lech**, Przewodniczący, Związek Gmin Wiejskich Woj. Podlaskiego – *Udział w III Kongresie Obywatelskim – Modernizacja Polski z perspektywy wsi* (2008)
116. Pan prof. dr hab. **Ryszard Legutko**, Posel do Parlamentu Europejskiego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
117. Pan dr **Janusz Lewandowski**, Komisarz UE ds. Budżetu – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Wybory cywilizacyjne Polski w perspektywie do roku 2030” oraz w V Kongresie Obywatelskim* (2009, 2010)
118. Pan **Paweł Lisicki**, Redaktor Naczelny, „Rzeczpospolita” – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
119. Pan dr **Cezary Lusiński**, Dyrektor, Ministerstwo Obrony Narodowej, Departament Polityki Bezpieczeństwa Międzynarodowego – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
120. Pani prof. dr hab. **Beata Łaciak**, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Skąd się biorą nasze style życia i jakie mają znaczenie dla rozwoju Polski oraz polityki publicznej?”* (2010)
121. Pan dr **Michał Łuczewski**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii UW – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim oraz w V Kongresie Obywatelskim: „Współnotowość w duchu romantycznym”* (2009, 2010)

122. Pan dr **Piotr Łysoń**, Zastępca Dyrektora ds. Rozwoju Obszarów Wiejskich w Ramach Polityki Spójności, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Lepsza komunikacja szansą rozwojowo-modernizacyjną dla wsi i aglomeracji miejskich”* (2008)
123. Pani **Anna Machalica-Puitorak**, Prezes, Stowarzyszenie „Otwarte Drzwi” – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
124. Pani **Iwona Majewska-Opiełka**, Akademia Skutecznego Działania – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
125. Pan dr hab. prof. UW **Zbigniew Marciniak**, Podsekretarz Stanu, Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
126. Pan **Krzysztof Mazur**, Prezes, Klub Jagielloński – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009) – *Jaka wspólnotowość Polaków w XXI wieku?*
127. Pani **Marta Megger**, Studentka Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: Czy szkoła uczy Razem?* (2009)
128. Pan prof. dr hab. **Andrzej Mencwel**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Kultury Polskiej – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
129. Pan **Bartłomiej Michałowski**, Współorganizator Ruchu Obywatelskiego Normalne Państwo – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
130. Pan **Grzegorz Miecugow**, Szef Zespołu Wydawców, TVN 24 – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
131. Pani **Magdalena Mike**, Uniwersytet Śląski – *Udział w II Kongresie Obywatelskim: „Polska, moje miejsce – głos młodego pokolenia”* (2007)
132. Pani dr **Dominika Milczarek-Andrzejewska**, Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Ekonomicznych – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Trendy w rolnictwie europejskim i globalnym a ich znaczenie dla rolnictwa polskiego”* (2008)
133. Pan dr **Wojciech Misiąg**, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – *Udział w I i IV Kongresie Obywatelskim* (2005, 2009)
134. Pan **Mateusz Morawiecki**, Prezes Zarządu, Banku Zachodniego WBK S.A. – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
135. Pan **Wojciech Morawski**, Prezes Zarządu, Atlantic Sp.z.o.o. – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
136. Pan **Zbigniew Nosowski**, Redaktor Naczelny, Miesięcznik „Więź” – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
137. Pan dr hab. **Andrzej Nowak**, prof. UJ, Uniwersytet Jagielloński – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jaka narracja narodowa w XXI wieku?”* (2010)
138. Pan dr **Tomasz Nowakowski**, Telekomunikacja Polska S.A. – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
139. Pani dr **Hanna Nowak-Radziejowska**, Centrum Nauki Kopernik – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Co warunkuje działania Razem – uwagi wynikające z doświadczenia praktycznego”* (2009)
140. Pan prof. dr hab. **Maciej Nowicki**, były Minister Ochrony Środowiska – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Środowisko naturalne – przesłanka czy ograniczenie rozwoju?”* (2010)
141. Pan **Maciej Nowicki**, Newsweek Polska – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
142. Pan **Jacek Nowiński**, Dyrektor Biblioteki Elbląskiej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak lepiej wykorzystać instytucje kultury dla rozwoju kulturowego Polaków?”* (2010)

143. Pan **Paweł Olechnowicz**, Prezes Zarządu, Dyrektor Generalny, Grupa LOTOS S.A.- *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Rozwój i ekspansja zagraniczna polskich firm narzędziem budowy podmiotowości Polski”* (2010)
144. Pani dr **Iwona Oliwińska**, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jakie są style życia „srebrnych” generacji, jak się będą zmieniały i jakie to może mieć znaczenie dla rozwoju Polski”* (2010)
145. Pani **Joanna Orlik**, Dyrektor, Małopolski Instytut Kultury – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
146. Pani **Zofia Oszacka**, Wójt Gminy Lanckorona – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
147. Pan **Piotr Pacewicz**, Zastępca Redaktora Naczelnego, Gazeta Wyborcza – *Udział w IV i w V Kongresie Obywatelskim* (2009, 2010)
148. Pan **Witold Palosz**, Marshall Space Flight Center – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Lekcje z amerykańskiego systemu akademickiego”* (2008)
149. Pani prof. dr hab. **Anna Pałubicka**, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Społecznych, Instytut Filozofii – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Jakie Razem dla modernizacji i rozwoju?”* (2009)
150. Pan dr **Tomasz Parteka**, Dyrektor, Urząd Marszałkowski Województwa Pomorskiego, Departament Rozwoju Regionalnego i Przestrzennego – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
151. Pan **Bartłomiej Pawlak**, były Dyrektor, PKO BP – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Jak zarządzać majątkiem państwowym?”* (2008)
152. Pan **Waldemar Pawlak**, Wicepremier, Minister Gospodarki – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
153. Pan prof. dr hab. **Leszek Pawłowicz**, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jaka architektura międzynarodowego bezpieczeństwa finansowego posłuży Polsce?”* (2010)
154. Pan **Enrico Pavoni**, Prezes Zarządu, Fiat Auto Poland – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Talenty Polaków z perspektywy biznesowej”* (2010)
155. Pan dr **Marcin Piątkowski**, Akademia Leona Koźmińskiego, Centrum Badawcze TIGER – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Jakie cele rozwoju gospodarczego? – między wzrostem a spójnością”* (2009)
156. Pani prof. dr hab. **Hanna Podedworna**, Wydział Nauk Humanistycznych, Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Style życia mieszkańców wsi”* (2010)
157. Pani **Joanna Pommersbach**, Hay Group, Członek Rady „Szkoły Liderów” – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Czy kultura organizacyjna w biznesie i w sektorze pozarządowym sprzyja rozwojowi i wykorzystaniu talentów Polaków?”* (2010)
158. Pan **Paweł Potoroczyn**, Dyrektor Instytutu Adama Mickiewicza – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jakie cechy i talenty Polaków mogą być przesłanką budowania poczucia własnej wartości i promocji Polski na świecie oraz w kraju, skierowanej do samych Polaków?”* (2010)
159. Pan dr **Ryszard Praszquier**, Stowarzyszenie Innowatorów Społecznych ASHOKA – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
160. Pan dr **Rafał Proszak**, Wyższa Szkoła Europejska im. Ks. Józefa Tischnera – *Udział IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
161. Pan **Wojciech Przybylski**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Stosowanych Nauk Społecznych – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)

162. Pan prof. dr hab. **Janusz Rachoń**, Senator RP, Przewodniczący Rady Narodowego Centrum Badań i Rozwoju – *Udział w V Kongresie Obywatelskim : „Mapa kompetencji Polaków” (2010)*
163. Pan **Przemysław Radwan-Röhrenscheff**, Dyrektor Generalny, Stowarzyszenie Szkoła Liderów – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
164. Pan **Witold Radwański**, Prezes Zarządu, Krokus Private Equity Sp. z o.o. – *Udział w II, II, IV i V Kongresie Obywatelskim (2007, 2008, 2009, 2010)*
165. Pani **Aleksandra Ratajczak**, doktorantka na Wydziale Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Najpierw musimy odnowić nasz język” (2010)*
166. Pani prof. dr hab. **Ewa Rewers**, Instytut Kulturoznawstwa, Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „W poszukiwaniu polskiej miejskości, czyli na czym polega specyfika naszej klasy kreatywnej?” (2010)*
167. Pani **Maria Rogaczewska**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim: „Polska w oczach młodego pokolenia” i w II Kongresie Obywatelskim (2005, 2007)*
168. Pan **Bogdan Rogala**, General Manager, Philips Lighting Central South Europe, Philips Hungary Ltd. – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Firma jako uniwersytet” (2010)*
169. Pani prof. dr hab. **Maria Romanowska**, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Katedra Zarządzania w Gospodarce – *Udział w II Kongresie Obywatelskim (2007)*
170. Pan prof. **Jacek Rostowski**, Minister Finansów – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
171. Pan prof. **Krzysztof Rybiński**, Rektor Wyższej Szkoły Ekonomiczno-Informatycznej w Warszawie – *Udział w I, II, III i w IV Kongresie Obywatelskim (2005, 2007, 2008, 2009)*
172. Pan **Piotr Rymaszewski**, Prezes Zarządu, NFI Octava S.A. – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
173. Pani dr hab. **Iwona Sagan**, Uniwersytet Gdański, Instytut Geografii – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim (2009)*
174. Pan **Janusz Sepioł**, Senator RP – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim (2009)*
175. Pan **Miroslaw Sielatycki**, Podsekretarz Stanu, Ministerstwo Edukacji Narodowej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*
176. Pan **Tomasz Siemoniak**, Sekretarz Stanu, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji – *Udział w III Kongresie Obywatelskim – Co zmienić w ustroju regionów? oraz w IV Kongresie Obywatelskim (2008, 2009)*
177. Pani prof. dr hab. **Krystyna Skarżyńska**, Dyrektor Pracowni Psychologii Społecznej, Polska Akademia Nauk, Instytut Psychologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim (2005)*
178. Pan **Marcin Skrzypek**, TNN Ośrodek Brama Grodzka / Forum Kultury Przestrzeni – *Udział w IV i w V Kongresie Obywatelskim: „Przestrzeń dla dialogu – dialog dla przestrzeni – perspektywa miejska” (2009, 2010)*
179. Pan **Waldemar Sługocki**, Podsekretarz Stanu, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego – *Udział w V Kongresie Obywatelskim (2010)*
180. Pan dr **Radosław Sojak**, Instytut Socjologii, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Gdzie tkwią korzenie trudności Polaków z deliberacją publiczną i jak ją poprawić?” (2010)*
181. Pan **Jan Filip Staniłko**, Instytut Sobieskiego – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Szkoły wyższe z perspektywy młodego pokolenia”, w IV oraz w V Kongresie Obywatelskim: „Wspólnotowość w duchu republikańskim” (2008, 2009, 2010)*

182. Pani prof. dr hab. **Jadwiga Staniszkis**, Uniwersytet Warszawski – *Udział w I, II i IV Kongresie Obywatelskim: „Podmiotowość dla rozwoju?”* (2005, 2007, 2009)
183. Pani **Małgorzata Starczewska-Krzysztozek**, Dyrektor, Polska Konfederacja Pracodawców Prywatnych Lewiatan, Departament Ekspercki – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Kwalifikacje potrzebne do budowy kapitału intelektualnego Polski”* (2008)
184. Pan **Zbigniew Stawrowski**, Dyrektor, Instytut Myśli Józefa Tischnera – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
185. Pan prof. dr hab. **Dariusz Stola**, Prorektor ds. Współpracy z Zagranicą, Collegium Civitas – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
186. Pan **Maciej Strzembosz**, Prezes Zarządu, Krajowa Izba Producentów Audiowizualnych – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak wykorzystać media do rozwoju kulturowego Polaków?”* (2010)
187. Pani **Olga Syska**, doktorantka Uniwersytetu Warszawskiego, specjalista d/s komunikacji w przestrzeni publicznej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jaka komunikacja dla budowy polskiego Razem w XXI wieku?”* (2010)
188. Pani dr hab. **Krystyna Szafraniec**, prof. UMK, Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Instytut Socjologii – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
189. Pan dr **Tadeusz Szawiel**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
190. Pan prof. dr hab. **Marek S. Szczepański**, Instytut Socjologii, Uniwersytet Śląski – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
191. Pani **Joanna Szczepkowska**, aktorka, publicystka – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim – Co znaczy Razem?* (2009)
192. Pan dr hab. **Tomasz Szlendak**, prof. UMK, Uniwersytet im. Mikołaja Kopernika, Instytut Socjologii – *Udział w III i w V Kongresie Obywatelskim: „Style życia Polaków a przyszłe kierunki rozwoju gospodarczego”* (2008, 2010)
193. Pan **Marek Sztark**, Dyrektor samorządowej instytucji kultury SZCZECIN 2016 – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Czy talenty Polaków powinny być częścią polskiej marki?”* (2010)
194. Pan prof. dr hab. **Piotr Sztompka**, Uniwersytet Jagielloński, Wydział Filozoficzny, Instytut Socjologii – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Zaufanie i współpraca fundamentem rozwoju Polski”* (2008)
195. Pan dr **Piotr Szukalski**, Uniwersytet Łódzki, Katedra Socjologii Stosowanej i Pracy Socjalnej – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
196. Pan **Michał Szufdrzyński**, Rzeczpospolita – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
197. Pan dr hab. **Paweł Śpiewak**, prof. UW, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
198. Pan **Paweł Świeboda**, Prezes, demosEuropa Centrum Strategii Europejskiej – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Chiny a sprawa Polska”* (2010)
199. Pani prof. dr hab. **Elżbieta Tarkowska**, Polska Akademia Nauk, Instytut Filozofii i Socjologii – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
200. Pan dr **Alek Tarkowski**, Członek Zespołu Doradców Strategicznych Prezesa Rady Ministrów, Centrum Cyfrowe Projekt: Polska – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Nowe media – integrator czy dezintegrator polskiego społeczeństwa? Jak je wykorzystać dla poprawy komunikacji Polaków?”* (2010)

201. Pan prof. dr hab. **Janusz Tazbir**, Polska Akademia Nauk – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
202. Pan prof. dr hab. **Waldemar Tłokiński**, J.M. Rektor, Ateneum – Szkoła Wyższa – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
203. Pan dr **Cezary Trutkowski**, Instytut Socjologii, Uniwersytet Warszawski – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
204. Pan **Piotr Uszok**, Prezydent Miasta Katowice – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
205. Pan **Lech Wałęsa**, były Prezydent RP – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Na jakich wartościach oprzeć przyszłość Polski i świata?”* (2009)
206. Pan dr **Andrzej Waśkiewicz**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Socjologii – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
207. Pani dr hab. **Marzena Weresa**, prof. nadzw. SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Instytut Gospodarki Światowej – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim: „Dziś i jutro sektorowej konkurencyjności polskiej gospodarki”* (2009)
208. Pani dr **Karolina Wigura**, „Kultura Liberalna” – *Udział w V Kongresie Obywatelskim; „Współnośność w duchu liberalnym”* (2010)
209. Pani **Aneta Wilmańska**, Wiceprezes Zarządu, Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Rola sektora szkoleniowego w systemie edukacji XXI wieku”* (2010)
210. Pan **Maciej Witucki**, Prezes Zarządu, Telekomunikacja Polska S.A. – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Infrastruktura dla społeczeństwa informacyjnego”, w IV Kongresie Obywatelskim oraz w V Kongresie Obywatelskim: „Mądrze do przodu”* (2008, 2009, 2010)
211. Pan prof. dr hab. **Aleksander Wolszczan**, Uniwersytet Stanowy w Pensylwanii/ Penn State University, Department of Astronomy and Astrophysics – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Rola elit w modernizacji Polski”* (2008)
212. Pan dr **Artur Wołek**, Wyższa Szkoła Biznesu NLU, Zakład Teorii i Filozofii Polityki – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
213. Pan **Piotr Grzegorz Woźniak**, b. Minister Gospodarki, Wyższa Szkoła Handlu i Prawa im. R. Łazarskiego – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „Bezpieczeństwo energetyczne – ścieżka krytyczna”* (2008)
214. Pan **Marek Woźniak**, Marszałek Województwa Wielkopolskiego – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „ Jak budować regiony z krwi i kości?”* (2008)
215. Pan prof. dr hab. **Jerzy Woźnicki**, Prezes Zarządu, Fundacja Rektorów Polskich – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
216. Pan dr hab. **Cezary Wójcik**, prof. SGH, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Co zadecyduje o rozwoju Polski w XXI w?”* (2010)
217. Pan **Marek Wójcik**, Zastępca Dyrektora Biura, Związek Powiatów Polskich – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Kształtowanie rozwoju lokalnego w perspektywie dynamicznych zmian cywilizacyjnych”* (2010)
218. Pani **Irena Wóycicka**, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową – *Udział w I i II Kongresie Obywatelskim* (2005, 2007)
219. Pan **Jan Wróbel**, Dyrektor, I Społeczne Liceum Ogólnokształcące im. Maharadży Jam Saheba Digvijay Sinhji – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)

220. Pan **Jakub Wygnański**, Fundacja Pracownia Badań i Innowacji Społecznych „STOCZNIA” – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak zwiększyć partycypację obywateli w rządzeniu?”* (2010)
221. Pani **Anna Wyka**, Collegium Civitas – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
222. Pan **Jerzy Zająk**, Wójt Gminy Łubianka w województwie kujawsko-pomorskim – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
223. Pan **Janusz Zaleski**, Prezes Zarządu, Wrocławska Agencja Rozwoju Regionalnego S.A., Politechnika Wrocławska – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
224. Pan **Piotr Zaremba**, dziennikarz – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
225. Pan **Andrzej Zarębski**, niezależny ekspert ds. mediów – *Udział w II Kongresie Obywatelskim* (2007)
226. Pan dr hab. **Tomasz Zarycki**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Studiów Społecznych – *Udział w I, III i V Kongresie Obywatelskim* (2005, 2008, 2010)
227. O. **Maciej Zięba**, Dyrektor, Europejskie Centrum Solidarności – *Udział w I Kongresie Obywatelskim* (2005)
228. Pan **Grzegorz Ziomek**, Dyrektor, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji, Departament Administracji Publicznej – *Udział w IV Kongresie Obywatelskim* (2009)
229. Pan prof. dr hab. **Marek Ziółkowski**, Wicemarszałek Senatu RP – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jakie Razem Polaków w XXI wieku?”* (2010)
230. Pan dr **Radosław Zubek**, European Institute, London School of Economics – *Udział w I oraz III Kongresie Obywatelskim: „Jak usprawnić planowanie procesem legislacyjnym?”* (2005, 2008)
231. Pan dr hab. **Marek Zubik**, prof. UW, Przewodniczący Rady Legislacyjnej przy Prezesie Rady Ministrów – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „Jak poprawić polską legislację?”* (2010)
232. Pan **Jacek Żakowski**, Tygodnik „Polityka” – *Udział w V Kongresie Obywatelskim* (2010)
233. Pan **Piotr Żuber**, Dyrektor, Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Departament Koordynacji Polityki Strukturalnej – *Udział w III Kongresie Obywatelskim: „O nowy kształt polityki regionalnej”* (2008)
234. Pan dr **Tomasz Żukowski**, Uniwersytet Warszawski, Instytut Polityki Społecznej – *Udział w I i II Kongresie Obywatelskim* (2005, 2007)
235. Pan prof. dr hab. **Karol Życzkowski**, Uniwersytet Jagielloński, Instytut Fizyki – *Udział w III Kongresie Obywatelskim* (2008)
236. Pan prof. dr hab. **Maciej Żylicz**, Prezes, Fundacja na rzecz Nauki Polskiej – *Udział w I i III Kongresie Obywatelskim – Jaka reforma nauki i szkół wyższych w Polsce?* (2005, 2008)
237. Pani dr **Marzena Żylińska** – Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Toruniu – *Udział w V Kongresie Obywatelskim: „W stronę nowej kultury nauczania i uczenia się”* (2010)

PUBLIKACJE POLSKIEGO FORUM OBYWATELSKIEGO

- *Talenty Polaków*, Gdańsk, 2010
- *Rozwój lokalny. Bariery i stymulanty*, Gdańsk 2010
- *Polskie style życia. Między miastem a wsią*, Gdańsk, 2010
- *Jak poprawić komunikację i dialog Polaków?*, Gdańsk 2010
- *Jak poprawić rządzenie Polską w XXI w.?*, Gdańsk 2010
- *Jaka wspólnotowość Polaków w XXI w.?*, Gdańsk 2010
- *Cele i zasady rozwoju*, Gdańsk 2010
- *Jak uszlachetnić nasze Polski*, Gdańsk 2010
- *W poszukiwaniu wizji Polski XXI wieku. Forum Idei*, Gdańsk 2010
- *Idea polskich miast*, Gdańsk 2010
- *Jaka podmiotowość Polski w XXI w.?*, Gdańsk 2010
- *Edukacja dla rozwoju*, Gdańsk 2010
- *Co nas łączy, a co dzieli? Opinie Polaków*, Gdańsk 2009
- *Polska rodzina. Jaka jest, jak się zmienia?*, Gdańsk 2009
- *Jak uczynić regiony motorami rozwoju i modernizacji Polski*, Gdańsk 2009
- *Priorytety edukacji Polaków w XXI w.* — wydanie z okazji IV Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2009
- *Jakie szkolnictwo wyższe do roku 2030?* — wydanie z okazji IV Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2009
- *Priorytety rozwoju gospodarczego do roku 2030* — wydanie z okazji IV Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2009
- *Jakie Razem Polaków w XXI wieku? Wspólnota tożsamości, zasad czy działań?*, Gdańsk 2009
- *Portret młodego pokolenia*, Gdańsk 2009
- *Polacy — w pułapce autostereotypów?*, Gdańsk 2009
- *W poszukiwaniu portretu Polaków*, Gdańsk 2009
- *Edukacja dla modernizacji i rozwoju* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Jaka reforma nauki i szkół wyższych* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Jak tworzyć regiony z krwi i kości* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008

- *Infrastruktura dla skoku cywilizacyjnego* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Jaka modernizacja obszarów wiejskich* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Najnowsza fala emigracji — szansa czy zagrożenie dla modernizacji Polski?* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Przeskoczyć samych siebie. Rewolucja innowacyjna w polskiej nauce i dydaktyce* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Drogi do dobrego rządzenia* — z okazji III Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2008
- *Spółeczna gospodarka rynkowa w dobie globalizacji*, Gdańsk 2008
- *Modernizacja Polski. Kody kulturowe i mity*, Gdańsk 2008
- *W poszukiwaniu kompasu dla Polski* — Po II Kongresie Obywatelskim, Gdańsk 2007
- *Rozwój poprzez wspólnotę i konkurencyjność* — z okazji II Kongresu Obywatelskiego, Gdańsk 2007
- *Pomorskie wartości i tożsamości — dziś i jutro*, Gdańsk 2007
- *W stronę wspólnoty regionalnej*, Gdańsk 2006
- *Media a rozwój wspólnoty regionalnej*, Gdańsk 2006
- *Czy kultura może być dźwignią rozwoju Pomorza?*, Gdańsk 2006
- *Młodzi o Pomorzu*, Gdańsk 2006
- *Migracje — Szanse czy zagrożenia?*, Gdańsk 2005 — z okazji Kongresu Obywatelskiego
- *Jak poprawić dialog Polaków*, Gdańsk, 2005 — z okazji Kongresu Obywatelskiego
- *Jakie elity są potrzebne Polsce*, Gdańsk 2005 — z okazji Kongresu Obywatelskiego

Publikacje można pobrać nieodpłatnie ze strony www.pfo.net.pl

Uczestnicy
V Kongresu Obywatelskiego
w czasie obrad plenarnych



Rozmawiają
prof. dr hab. Danuta Hübner
i Stefan Widomski,
były wiceprezes Nokia Group



Za stołem prezydyjnym siedzą:
prof. dr hab. Marek Ziółkowski,
dr. hab. Andrzej Nowak, prof. UJ,
dr hab. Cezary Wójcik, prof. SGH,
Krystyna Janda,
Maciej Witucki,
Aleksandra Ratajczak



Partner wydania:



ISBN 978-83-7615-059-8



O Polskim Forum Obywatelskim

To piękna i ważna inicjatywa, której znaczenie rośnie z roku na rok. Olbrzymim sukcesem jest to, że tak **wielu ludziom chce się stawiać sobie pytania** dotyczące dobra wspólnego i **wspólnie szukać rozwiązań**. Zaproszeni zostali wspaniali ludzie, wielu wystąpień słuchałam z wielkim zainteresowaniem i prawdziwą przyjemnością.

Marzena Żylińska, Nauczycielskie Kolegium Języków Obcych w Toruniu

Pozdrawiamy bardzo serdecznie, życzymy ciągle **otwartości umysłu i determinacji w działaniu na rzecz budowy społeczeństwa obywatelskiego**.

Nie jest prosto dotrzeć do wszystkich ludzi, i to też nie jest możliwe. Niemniej każdy człowiek, który zrozumie więcej, a potem jeszcze wnieś swój wkład w środowisko, jest dodatkową nadzieją, że naszym dzieciom czy wnukom pozostawimy lepszą Polskę.

Hanna Ilnicka, Femina

(...) od dłuższego czasu uważnie i z ogromnym zainteresowaniem śledzę projekt PFO (bardzo mi osobiście bliski), przeczytałem wszystkie dostępne materiały oraz skutecznie korzystam z **żywych i niezwykle istotnych opinii, ocen, diagnoz i sugestii** wspaniałych autorzytetów.

Gratuluję Państwu aktywności oraz znakomitego poziomu!
Krzysztof Markiel, Dyrektor, Urząd Marszałkowski Województwa Małopolskiego

Publikowane przez Państwa materiały stanowią **niezwykle cenne źródło inspiracji** między innymi w działalności Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego oraz wydawanego przez nas kwartalnika „Przegląd Wielkopolski”.

Stanisław Słopeń, Prezes, Wielkopolskiego Towarzystwa Kulturalnego w Poznaniu

Dziękuję za interesującą publikację. Ponieważ jestem z moimi studentami Uniwersytetu Warszawskiego nie tylko w kontakcie osobistym ale też elektronicznym – za ich zgodą wysyłam to, co moim zdaniem jest **potrzebne do ich kształcenia**. Proszę przyjąć wyrazy poważania.

Ryszard J.Lassota, Ph.D.

Partner wydania:



ISBN 978-83-7615-059-8

www.pfo.net.pl

K O N G R E S OBYWATELSKI

Cele i zasady rozwoju

– V Kongres Obywatelski –



Gdańsk 2010

O Kongresach Obywatelskich

Jestem pod wrażeniem Kongresu. **Takie wydarzenia upewniają mnie w przekonaniu, że istnieje Polska prawdziwa, tak różna od tej medialnej**. Polska ludzi kompetentnych, żarliwie prezentujących swe przekonania, autentycznie zaangażowanych w proces Naprawy Rzeczypospolitej. W trakcie Kongresu ścierały się poglądy czasem całkowicie odmienne, ale motywacje sporów nie były związane z egoistycznymi celami uczestników lecz pragnieniem wypracowania płaszczyzny porozumienia. Spotkali się wybitni znawcy dziedzin szczegółowych, studenci, działacze samorządowi, ludzie młodzi i starsi, poświęcając swój czas na dyskusję o naszych sprawach. Myślę, że Kongres spełnił również rolę edukacyjną pozwalając uczestnikom na ubogacenie swych horyzontów.

Marek Darecki, WSK „PZL-Rzeszów” S.A.

Kongres Obywatelski był dokładnie tym, czym miał być: **dobrowolnym spotkaniem rodaków** z różnych stron Rzeczypospolitej, spod różnych szyldów i sztandarów, ludzi różnych generacji, profesji i przekonań, ale przede wszystkim myślących i wrażliwych jako o b y w a t e l e, których łączy poczucie, lub może przecucie?, że oto znów mają coś ważnego do zrobienia...

Jacek Jakubiec, Fundacja Kultury Ekologicznej

Jeszcze raz dziękuję za możliwość uczestnictwa w tak ważnym wydarzeniu. Gratuluję, dziękuję. **To genialna inicjatywa**. To również doskonały przykład wzorowej organizacji, świetnie dobranych tematów, imponującej listy Gości, bardzo wysokiego poziomu wystąpień i gruntownej analizy przedstawianych tematów. Cieszę się, że już kolejny raz w Kongresie mogłem uczestniczyć. Dla mnie osoby z najbliższej z możliwych polskich prowincji **Kongres był również wielkim wydarzeniem towarzyskim i terapeutycznym** z zakresu terapii psychiczno-socjalizującej. Pięknie dziękuję.

Jerzy Nazaruk, działacz społeczny z Sejny

(...) **Inicjatywa** zwołania Kongresu Obywatelskiego, a w ślad za nim stworzenia stałego forum dyskusyjnego, **jest niesłychanie cenna i może odegrać ważną dla Polski rolę**. Głos świadomych obywateli musi zabrznieć silnie i zdecydowanie, jeśli chcemy, aby Polska była rzeczywiście państwem obywatelskim. Przebieg Kongresu wyraźnie dowiódł, że jest to możliwe. (...)

Jerzy Regulski, Prezes, Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej

W imieniu Fundacji „Rodzice Szkoły” serdecznie dziękuję za zorganizowanie i przeprowadzenie tak **wspaniałego przedsięwzięcia**, jakim był Kongres Obywatelski. W tym dniu, wśród wielu osób zaangażowanych w rozmaite działania obywatelskie, pozytywnie myślących i mających świadomość, że „nic o nas bez nas” **poczuliśmy się wszyscy ważni i razem**.

Maria Szpilowska, Prezes Zarządu Fundacji „Rodzice Szkoły”

Wolność i Solidarność nr 27



(...) **Polska potrzebuje odnowy kulturowej.**

Nie jako swego rodzaju luksusu czy dodatku do dotychczasowego świetnego funkcjonowania, ale jako warunku koniecznego dalszego rozwoju. Bez niej nie nauczymy się wykorzystywać swych potencjałów zbiorowych, zamieniać indywidualnej kreatywności w kreatywne przedsiębiorstwa i instytucje, nie stworzymy polskiej Nokii.

Potrzebujemy odnowy kulturowej zarówno na poziomie naszego „ja” indywidualnego, jak i zbiorowego. Innymi słowy, **potrzebujemy bardziej dojrzałej podmiotowości indywidualnej i zbiorowej. Dopiero wówczas zmieni się kultura funkcjonowania naszych szkół, uczelni, przedsiębiorstw, urzędów, klubów sportowych itd.** Dopiero wówczas będziemy mieli realne szanse na rozwój proinnowacyjny, na zbudowanie przewag konkurencyjnych opartych na inwencji oraz dobrym wykorzystaniu talentów. (...)

Fragment wypowiedzi na V Kongresie Obywatelskim

dr Jan Szomburg

Inicjator i Organizator Kongresów Obywatelskich,
Dyrektor Polskiego Forum Obywatelskiego



Uczestnicy
V Kongresu Obywatelskiego
w czasie obrad plenarnych



Siedzą od lewej:
Edwin Bendyk,
dr hab. Paweł Śpiewak, prof. UW,
prof. dr hab. Danuta Hübner,
dr Marta Bucholc,
dr hab. Tomasz Zarycki,
Jan Krzysztof Bielecki,
dr hab. Ireneusz Bialecki, prof. UW,
prof. Beata Łaciak,
Witold Radwański



Siedzą od lewej:
dr Jan Szomburg,
Aleksander Kwaśniewski,
dr Janusz Lewandowski,
prof. Ryszard Legutko



Uczestnicy
V Kongresu Obywatelskiego
w czasie obrad plenarnych



Rozmawiają
prof. dr hab. Danuta Hübner
i Stefan Widomski,
były wiceprezes Nokia Group



Za stołem prezydialnym siedzą:
prof. dr hab. Marek Ziolkowski,
dr. hab. Andrzej Nowak, prof. UJ,
dr hab. Cezary Wójcik, prof. SGH,
Krystyna Janda,
Maciej Witucki,
Aleksandra Ratajczak

Znamy swoją skłonność do tworzenia mitów narodowych. Dziś jednak musimy przestać karmić się „mitem zielonej wyspy”. Możemy go od czasu do czasu przywoływać, żeby o naszej energii i legendarnej przedsiębiorczości nie zapomnieć, ale patrzmy w przyszłość. **Musimy iść do przodu coraz szybciej, bo świat na nas nie będzie czekał. Ale musimy iść w inny niż dotychczas sposób – mądrze i razem.** To znaczy, że o wiele więcej rzeczy musimy tworzyć jako społeczeństwo – zarówno w wymiarze gospodarczym, jak i obywatelskim.

Energia świadomych, debatujących obywateli, to najlepsza podstawa do konsekwentnego wyznaczania, a następnie realizacji celów cywilizacyjnych. Musimy się nauczyć debatować – przede wszystkim po to, żebyśmy mogli wystawiać cenzurkę kolejnym etapom, żebyśmy za każdym razem odznaczali to, co jest zrobione i umieli zarządzać dalszym ciągiem rozwoju Polski.

Fragment wypowiedzi na V Kongresie Obywatelskim

Maciej Witucki

Przewodniczący Rady Programowej
Polskiego Forum Obywatelskiego,
Prezes Zarządu Telekomunikacji Polskiej